

Araştırma Makalesi

Atatürk Döneminde Temel Çocuk Hakları (1923-1938)

Demet Cansız*

(ORCID: 0000-0002-2084-9349)

Makale Gönderim Tarihi

19.03.2024

Makale Kabul Tarihi

26.04.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Cansız, D., "Atatürk Döneminde Temel Çocuk Hakları (1923-1938)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1054-1095.

APA: Cansız, D. (2024). Atatürk Döneminde Temel Çocuk Hakları (1923-1938). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1054-1095.

Öz

Cumhuriyetin ilanından sonra memleket dahilindeki en büyük problemlerden biri de toplumsal, siyasi, sosyal ve hukuki açılardan ele alınmayı bekleyen çocuk meselesi idi. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları ile çocuk sorunlarında gözlemlenen artışlar Millî Mücadele döneminde de devam etmiş, özellikle çocuk himayesi meselesi ihmal edilemeyecek boyutlara ulaşmıştı. Üstelik 20. yüzyılda tüm dünyadaki siyasi gelişmeler çocuğu yalnızca küçük bir birey olmaktan çıkarıp, onu nüfusun devamlılığı, ülkelerin gelişmişliği, refah düzeyi, statüsü gibi stratejik konularla doğrudan bağlantılı hale getirmişti. Bir "beka meselesi" şeklinde değerlendirilen çocuğun, sorun ve ihtiyaçlarına kalıcı çözümler üretmek bu noktada zaruri bir hâl almıştı. Cumhuriyetin ilanından sonra bu mesele uluslararası düzeyde takip edilerek çocukların bilhassa beslenme, bakım, himaye, sağlık, eğitim, çalışma gibi temel ihtiyaçlarına yönelik düzenlemeler yapıldı. Söz konusu süreçte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nakleden hayır kurumları, kurumlar üzerinden geliştirilen yeni politikalar, çıkarılan yasalar, alınan tedbirler ve denetimlerle çocukların temel hak ve ihtiyaçları

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Türkiye, dcansiz@dho.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., University of National Defence, Nacal Academy, Turkey.

gözetildi. Bu çalışmada Atatürk döneminde iç ve dış gelişmeler neticesinde üretilen çocuk politikaları arşiv ve basın kaynakları ile ilgili literatür üzerinden çok yönlü bir şekilde değerlendirilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Çocuk politikası, kimsesiz çocuklar, temel hak ve düzenlemeler.

Basic Children's Rights in Atatürk Period (1923-1938)

Abstract

After the establishment of the republic, one of the biggest problems in the country is the issue of children, which has been to be treated with respect to political, social and judicial perspectives. The increase in children's problems that was observed after the Battles of Tripoli and Balkans and World War I continued during the period of the War of Independence, and especially the issue of child protection reached dimensions that could not be neglected. Moreover, the developments in the 20th century world have ceased to consider "child" as a mere and little individual, but have considered "this" as very important and strategic issues such as the continuity of the population, the development, welfare and status of countries. At this point, it became necessary to find permanent solutions to the problems and needs of the child, which was considered as a "matter of survival". After the republic, this issue was followed at the international level, and arrangements were made for the basic and priority needs of children such as nutrition, care, protection, health, education, and labor. In this process, children's fundamental rights and needs were considered through charitable institutions that were transferred from the Ottoman Empire to the Republic, new policies developed by these institutions, laws, measures, and inspections. In this study, the children's policies produced as a result of domestic and foreign developments during the Atatürk period are evaluated in many respects through archival and press sources and the modern literature.

Keywords: Child policy, orphaned children, basic rights and regulations.

Giriş

Çocuklar ve çocukların himayesi, yüzyıllardan beri birçok toplumda zaman zaman gündeme gelen ve üzerinde düzenlemeler yapılan bir mevzu idi. Tüm dünyada milletlerin devamı, istikbalin garantisi, gelişme ve refahı sağlayacak güç olarak değerlendirilen çocukların himayesi özellikle savaşlar başta olmak üzere insanlığı derinden etkileyen göç, salgın hastalıklar, doğal afet gibi önemli sıkıntıların baş gösterdiği dönemlerde daha büyük ve kontrol altına alınması gereken ciddi bir

mesele olarak değerlendirildi. Tarihsel döngü içinde devletlerin oluşması ve dinlerin yayılmasıyla birlikte insanlar bakıma ihtiyaç duyan hasta ve sahipsiz yetimlere yönelik yardım süreçlerini artırarak hayırsever girişimlerle çeşitli organizasyonlar vücuda getirdi.¹ Bu minvalde dünyada ve Türkiye’de çocuk haklarına dair somut gelişmeler 20. yüzyılda ortaya çıktı. Dünya üzerinde çocuk haklarının korunmasına yönelik bir örgüt kurulması fikri ilk kez 1894’te Belçikalı politikacı Jules de Jeune tarafından ortaya atıldı. Fikrin beyanından yıllar sonra 1912’de İsviçre’de bir toplantı düzenlenerek çocuk haklarını korumaya yönelik ilk resmî girişim gerçekleştirildi. I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla bu girişimler kesintiye uğrasa da 1921’de Brüksel’de toplanan bir kongre ile “Uluslararası Çocukları Koruma Birliği” kuruldu.² Osmanlı Devleti’nde ise, uzun ve sürekli savaşların etkisiyle aç ve çıplak kalan yetimlerin durumu, çocuk haklarına ve ihtiyaçlarına yönelik bir uyanışın başlamasına neden oldu.³

Türkiye’nin istikbal davası içinde 6 Mart 1917’de İstanbul’da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti aynı zamanda öksüz ve yetimlere yönelik hizmet veren dünyadaki ilk derneklerdendi. Cemiyet kısa zamanda hükümetten gerekli izinleri alarak yirmi kişilik merkez heyetiyle faaliyetlerine başladı. Kurulduktan sonra birçok talimatname yayınlayarak 1917 yılı içerisinde Samsun, İzmir, Konya, İstanbul (Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Makriköy, Yeniköy şubeleri), Kırkkilise’ye bağlı Babaeski, Üsküp, Mustafa Paşa, Pınarhisar ve Vize kazalarında şubeler açtı. Bu şubeler aracılığıyla Cemiyet, savaş yıllarında ve sonrasında ülkedeki olumsuz koşullara rağmen yaptığı çalışmalarla öksüz, yetim çocukların barınma, beslenme, sağlık ve eğitimleri ile çocukların hayata hazırlanması konusunda başarılı çalışmalarda bulundu.⁴ Bu dönemde cemiyetler ve hayırsever kuruluşların faaliyetleri haricinde çocuk neşriyatlarına da önem verildi. Dönem basınında çocukların bakımı, eğitimi, sağlığı gibi önemli konulara yer verilerek anne babalar ve halk bilinçlendirildi.⁵ Nitekim Erken

¹ Walter A. Friedlander, *Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç*, Çev. Resan Taşçıoğlu, Ankara, 1966, s. 12.

² Rabia Dirican, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, C.2, S.2, s.44.

³ *Vakit*, “Çocuk Hakları”, 29.06.1930, s.4.

⁴ Makbule Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Ankara, 2011, s.35-38.

⁵ *Akşam*, “Sıcak Mevsimde Süt Çocuğu Bakımı”, 19.08.1937, s.7.

Cumhuriyet Döneminde ebeveynlerin bilinçsizliği ve bilgisizliğinden kaynaklanan çocuk ölümlerinin sayısı oldukça fazla idi.⁶ Himaye-i Etfal Cemiyeti de bu alanda çeşitli çalışmalar yaparak “Annelere Çocuk Bakımı”, “Annelerle Hasbihal” tarzında eserlerin bilhassa kız mekteplerinde dağıtımını sağlayıp,⁷ çocuklara yönelik kitap ve yayınları denetledi.⁸ Ayrıca dünyadaki çalışmalar ve gelişmeler yakından takip edilerek tercüme faaliyetleri arttırıldı. Tercüme faaliyetleri arasında dikkat çeken çalışmalardan biri de İtalyalı Doktor Maria Montessori’nin Çocuklar Evi kitabının Mustafa Rahmi Bey tarafından Osmanlı Türkçesine aktarımı oldu.⁹ Günümüzde de oldukça rağbet gören Montessori eğitiminin ana prensiplerini içeren eserin çevrilişi ile kitapta yer alan bilgilerden istifade edildi. Böylelikle Anadolu’daki pek çok ana mektebi çocuk gelişimine ve psikolojisine uygun şekilde dizayn edildi.¹⁰ Montessori usulü modern mimari ile dizayn edilmiş mekteplerin tüm özellikleri ve çocuklara faydaları dönem basınında görseller eşliğinde halka tanıtıldı.¹¹

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk ise gerek Millî Mücadele döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çocuklara oldukça ehemmiyet gösterdi. 1922 yılında cephede hayatını kaybeden, vatan yolunda can veren çocukların devlete emanet olduğunu göstermek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ve tüm devlet erkanının katıldığı şehit çocuklarına yönelik “Çiçek Bayramı” adı verilen bir kutlama tertip edildi.¹² TBMM’nin açılışından sonra 1921 yılı Meclis görüşmelerinde, 23 Nisan Hakimiyet-i Milliye Bayramı olarak kabul edildi. 23 Nisan 1923’te kutlanan Hakimiyet-i Milliye Bayramına Atatürk de katılmış ve bayramın aynı zamanda çocuk bayramı olarak da kutlanmasını istemişti. Bu konu hakkında Cumhuriyetin ilk yıllarında yasal bir düzenleme yapılmasa da 23 Nisan 1929’da çocuk bayramı bir

⁶ *Doğu Gazetesi*, “Doğumevinde Yarım Saat”, 02.06.1938, s.1.

⁷ BCA. 180-9-0-0/51-260-23; BCA. 180-9-0-0/52-264-1.

⁸ BCA. 180-9-0-0/113-548-38.

⁹ BCA. 180-9-0-0/49-253-141, lef. 1-2.

¹⁰ Maria Montessoria, *Çocuklar Evi*, Çev. Mustafa Rahmi Balaban, İstanbul, 1339-1342, s.4.

¹¹ *Ulus*, “Modern Mimarlıkta Çocuk Evleri”, 04.06.1935, s.6.

¹² Esmâ Torun Çelik, “Millî Mücadelede Cephede Savaşanlara Güven Verme Çabaları: Şehir Çocukları İçin Çiçek Bayramı”, 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi*, Amasya, 2019, s. 647-648.

hafta olarak kutlandı. Böylelikle millî egemenlik kavramı ile milletin yarınlarnının emanet edileceği çocuk arasındaki ilişki vurgulandı.¹³

Cumhuriyet ilan edildikten sonra da kazanılan deneyimlerle sosyal hizmetler cumhuriyetçi, halkçı, laik bir anlayışla yeniden örgütlenmiş, yeni düzenlemeler yapılarak çocuk ve gençlere yönelik birçok kanun çıkarılmıştı. Ayrıca yetim, öksüz, çaresiz, fakir ve metruk çocuklar için sosyal, kültürel, eğitsel ve sıhhî alanda birçok çalışma ve yenilik kaydedilerek bu doğrultuda gayret gösteren pek çok cemiyet maddi-manevi desteklendi.¹⁴ Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı ile cemiyetler arasında kurulan bağ ile zekât, fitre tarzındaki dinî vecibelerin Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Türk Tayyare Cemiyeti gibi kurumlar üzerinden gerçekleştirilmesi için halka yönelik birçok fetva çıkarıldı.¹⁵

Çocuğun Yaşama ve Sağlığa Erişim Hakkı

Millî Mücadele yılları boyunca Atatürk birçok konuşmasında Türkiye nüfusunun arttırılması, ulusal sağlık problemlerinin çözülmesi, ölümlerin azaltılması, vatandaşların aktif bir şekilde eğitilerek yetiştirilmesi gerektiğini ifade ederek, bunu “büyük Türk milleti olmanın gereği” olarak nitelendirmişti.¹⁶ Sağlık hizmetlerinin devletin temel görevi olarak ele alınması süreci TBMM'nin kuruluğu ile başladı ve kuruluştan yalnızca dokuz gün sonra 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kuruldu. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği bu yıllarda Atatürk, sağlıksız bir toplum ve ordu ile başarı elde edebileceğine inanmıyordu. Kanunun kabulü sağlıklı birey ile ekonomik ve toplumsal sorunlar arasındaki ilişkinin Cumhuriyetin kurucu kadroları tarafından fark edildiği ve bu gerekliliğin bir devlet politikası olarak hayata geçirilmeye çalışıldığının göstergesi idi.¹⁷ Bu girişim ile Türkiye

¹³Cemil Sönmez, *Atatürk'te Çocuk Sevgisi*, İstanbul 1997, s.31-32; Emel Koç, “Atatürk, Cumhuriyet ve Çocuk Ruhu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (2010), s.75.

¹⁴M. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 29-32.

¹⁵BCA. 51-0-0-0/133-112-19; BCA. 51-0-0-0/3-17-21.

¹⁶Elif Yüksel Oktay, “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7 (2014), s.38.

¹⁷İsmail Ağırbaş, Yasemin Akbulut, Ömer Rıfkı Önder, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48 (2011), s.738-739.

Cumhuriyeti sağlık alanında bakanlık düzeyinde temsil edilen birkaç ülkeden biri haline geldi.¹⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra genç Türkiye'nin titizlikle üzerinde durduğu konulardan biri de sağlıklı nesil ve nüfus meselesi oldu. Türk devrimlerinin sosyal, politik, ekonomik ve kültürel amaçlarının gerçekleştirilmesinde ülke nüfusu nicelik ve nitelik bakımından önemli bir yer tutuyordu. Uzun savaş yılları nedeniyle gittikçe azalan nüfus, ekonomik ve askerî savunma bakımından olumsuz bir etki yaratıyordu.¹⁹ Nüfusun artırılması yönünde takip edilen iki mühim politika vardı. Bunlardan birincisi çok çocuk dünyaya getirmek, diğeri ise doğan çocukları ölümden kurtarmak ve sağlıklı bir şekilde yetiştirmektir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede doğum oranı yüksek olmasına rağmen ölüm hızının da benzer şekilde yüksek olması nedeniyle nüfus artışı düşük düzeydeydi. Bu nedenle doğurganlığın devamı için özendirici tedbirler alınacak aynı zamanda çocuk ve bebek ölümleri asgari düzeye indirilecekti. Ölüm oranının düşürülmesi için "en çok görülen, en çok sakat bırakan ve en çok öldüren" hastalıklarla savaşmak esastı.²⁰ Millî Mücadele döneminden itibaren çocuk ölümlerinin başlıca sebepleri ebeveynin dikkatsizliği, bakımsızlığı, bilgisizliği, yeterince besleyememe, temiz olmayan süt ve bu duruma bağlı olarak gelişen hastalıklardı.²¹ Dolayısıyla ölüm oranlarının azaltılması için bazı tedbirlerin alınması şarttı. Cumhuriyet idaresinin öncelikli çalışma alanlarından biri olan nüfus meselesi memleketin geleceği bakımından oldukça önem arz ediyordu. Bu sebeple doğum oranları mutlaka ölüm oranlarının önüne geçmeli, doğum-ölüm istatistikleri tutularak ölenlerin yaşları, ölüm sebepleri, cinsiyetleri şeklindeki detaylar kaydedilmeli, evlenecek çiftlerin sağlık durumları önceden kontrol edilmeliydi. Ayrıca doğumların sağlıklı olabilmesi için gebe kadınların bilinçlendirilmesi, kız mekteplerinde bu mevzular hakkında gerekli bilgilendirmelerin yapılması, uzmanlar tarafından konferanslar düzenlenmesi, doğum

¹⁸ Erdem Aydın, "Atatürk'ün Sağlık Kavram ve Anlayışı", *Ankara Tıp Mecmuası*, 48 (1995), s.45.

¹⁹ Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *ATAM Yayınları*, 8/23 (1992), s. 409-410.

²⁰ Ayşe Nur Reçberoğulları, *Atatürk Dönemi Çocuk Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2021, s. 14-15.

²¹ Besim Ömer, *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefayat*, İstanbul, 1339, s.5.

sonrasında çocuk emzirirken ve büyütürken tüm hurafelerin bertaraf edilmesi, gebeler ve fakir çocuklara çeşitli yardımlarda bulunulması gerekiyordu.²²

Çocuk ölümlerindeki engellenemez artışın bir nedeni de çocuk felci, verem, sıtma, frengi gibi salgın hastalıkların yaygınlığıydı. Atatürk döneminde sağlık teşkilatını ülke geneline yaymak, çok sayıda doktor ve ebe yetiştirmek, anne ve çocukların sağlığını korumak için doğum ve çocuk bakımevleri açmak, verem sanatoryumlarını çoğaltmak maksadıyla Cumhuriyet döneminin ilk Sağlık Bakanı Refik Saydam il sağlık teşkilatları aracılığıyla bölgesel incelemeler başlattı.²³

Öncelikli hizmetlerden biri hastanesi bulunmayan yerlerdeki sağlık hizmetlerini karşılamak üzere ilçe merkezlerinden başlanarak muayene ve tedavi evlerinin (dispanser) kurulması oldu. 1924 yılından itibaren kurulmaya başlanan dispanserler ayakta tedavi hizmeti sunan 5-10 yataklı kurumlardı. Hasta muayenesi ücretsiz olup, ilaçlar yoksul hastalara yine bilâbedel verilirdi. Hastanede tedavi görüp aynı gün köyüne geri dönemeyecek olanlar, kalacak yeri olmayan fakir hastalar, hastanelere sevk edilecek olanlar yatılı hizmet alabilirdi.²⁴ Dispanserler genellikle tüm hastalıklara yönelik hizmet veren kurumlar olmakla birlikte yalnızca yaygın hastalıklara yönelik sağlık hizmeti sunan dispanserler de mevcuttu. Dünyada İngiltere, Amerika, İsveç, Fransa gibi ülkelerde var olan ve Türkiye’de de inşa edilen Verem Mücadele Dispanserleri bu anlamda kurulan mühim kuruluşlardı.²⁵

1925 yılında Kızılay’ın öncülüğünde Hastabakıcılık Mektebi (Hemşirelik Okulu) kuruldu. Hilal-i Ahmer Cemiyetinin en büyük başarılarından biri olarak zikredilen mektebin kuruluşunda Besim Ömer Paşa, Akil Muhtar, Tevfik Sağlam, Ziya Nuri Paşa ve Haydar Beylerin katıldığı bir kongrede Hemşirecilik Okulunun açılması kararını alması

²² *Annelere ve Çocuklara Salname*, Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi, 1927, s. 68-69.

²³ Ayşe Nur Reçberoğulları, “Çocuk Sağlığının Atatürk Dönemi Siyasetindeki ve Meclis Gündemindeki Yeri”, *International Journal of Social Inquiry*, 13 (2020), s.332.

²⁴ İ. Ağırbaş, Y. Akbulut, Ö. R. Önder, *a.g.m.*, s. 740-741.

²⁵ *Askerî Tıp Mecmuası*, “Trabzon Hastanesi Bakteriyoloğu”, C.55, S.10, s.300-301.

etken oldu.²⁶ İstanbul Aksaray'da kurulan mektep aracılığıyla İstanbul ve Anadolu'daki hastanelerin hasta bakıcı, hemşire ihtiyacını karşılanması hedeflendi. Mektepten mezun olan kız çocukları bir aileyi geçindirebilecek kadar maaşla çalışabiliyor, meslek sahibi olmalarını sağlıyor kısacası istikballerini temin ediyordu.²⁷

16 Mayıs 1926'da bilhassa Anadolu'daki köylerde ve kazalarda hastalandığında muayene ettirilememiş, ilaç alamamış ya da doktor çağırılmamış halkın temel hizmetleri alamadığı tespit edildi. Çocuk sağlığı noktasında yaşanan aksaklık ve ihmallerin kalıcı sakatlık ya da vefata yol açabildiği için sağlık politikasının iyileştirilerek nüfusun arttırılması yönünde adım atılmasına ihtiyaç duyuluyordu. Ayrıca kadını çocuk sahibi olmaktan alıkoyacak her türlü düşünce ve duruma karşı önlemler alınması gerektiği, nüfusun evlilik sonucu çocuk sahibi olunmasıyla arttırılabileceği ve aksi durumlara yönelik gerekli çalışmaların yapılması şarttı.²⁸ 8 Eylül 1926'da ise, özel idare ile belediyelerdeki sağlık ve hayır işlerine ilişkin kararname kabul edilerek; özel idare, büyükşehir ve diğer küçük belediye bütçelerinin sağlık ve hayır işleriyle ilgili düzenlemeleri yürürlüğe girdi.²⁹ Aynı yıl Fransa, Almanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Belçika, Avusturya gibi ülkelerin sağlık ve içtimaî programlarını incelemek üzere Sağlık Bakanlığında üç yetkili görevlendirildi.³⁰

1930'lu yıllarda Sağlık Bakanlığı tarafından Doğum ve Çocuk Bakım Evleri³¹, Sıhhat Merkezleri³², Numune Hastaneleri, Numune Dispanserleri adı altında çok büyük ve önemli kurumlar oluşturuldu. Ayrıca Hıfzıssıhha Kanunu ile belediyelere, Hasta Bakıcı Okulu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Ana Kucakları, Süt Damlaları Süt Çocuğu Muayene ve

²⁶ Taner Bilgin, *Hilal-i Ahmer Ebe ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa*, İstanbul 2023, s.131.

²⁷ *Akşam*, "Sulhte Kızılay", 17.06.1935, s.13.

²⁸ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 16.

²⁹ Umut Karabulut, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)", *ÇTTAD VI/15* (2007), S.152.

³⁰ BCA. 30-18-1-1/20-52-6.

³¹ *Akşam*, "Konya'da Doğum Çocuk Bakımevi Yeni Binasına Taşındı", 24.01.1936, s.6. Yeni kurulan Çocuk Bakım Evlerinde çalıştırılacak memurların kadro sayıları arttırılmış ve alınan kararlar hızla yürürlüğe koyulmuştu. Bkz. BCA.30-18-1-2/46-42-1; BCA.30-18-1-2/55-48-9; BCA.30-18-1-2/22-53-17.

³² *Cumhuriyet*, "Edirnekapı Sıhhat Merkezinde Bir Saat", 14.01.1937, s.6.

Müşavere Evleri, Süt Damlaları kurulması vazifesi verildi. Alınan tedbirler sayesinde 1932 yılında köylerde nüfus artışı ve mevcut çocuk sayısına dair yapılan değerlendirmelerde, son 3-4 yıldır hastalık ve ölüm sayısında düşüş olduğu ve eğitim seviyesinde belirgin bir gelişme olduğu kaydedildi.³³ 1933 yılında devletin resmî hastanelerinden başka, yeni hastalık geçirmiş zayıf kimselerin eski kuvvetlerini buluncaya dek sıhhi şartlar içinde beslenmek ve doğum yardımlarında bulunmak üzere hususi hastanelerin kurulmasını sağlayan Özel Hastaneler Kanunu kabul edildi.³⁴

Himaye-i Etfal Cemiyetinin çatısı altında açılan Süt Damlası Projesi ile annelerinin sütü gelmeyen çocuklara ya da anneleri vefat eden fakir çocuklara yaşlarına ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde her gün süt veriliyor ayrıca haftada bir gün de bütün çocuklar muayene edilerek sağlık takipleri yapılıyor, annelere de çocuk yetiştirmek hakkında bilgiler veriliyordu. Ayrıca kansız ve zayıf çocuklara yaz aylarında Florya'dan getirilen temiz bir kum tabakası üzerinde güneş banyosu yaptırılıyor, kemik ve deri veremi hastalıklarına karşı elektrik, ultraviyole ve güneş ışığı tedavisi uygulanıyordu. Annesi verem hastalığı gibi tedavisi uzun süren hastalıklara yakalanan çocuklara ve öksüz çocukların geçici bakımlara yönelik Süt Damlaları bünyesinde on yataklı bir çocuk yuvası da yer alıyordu. Dinî ve millî özel günlerde Süt Damlalarından faydalanan çocuklara kıyafet, kundak fakir ailelerine ise erzak veriliyordu.³⁵ Süt Damlası uygulaması ile süt dönemi geçmiş çocuklara ise mama, pirinç unu, şeker, sebze yardımları yapılıyordu. Esat Paşa, Besim Ömer Paşa, Akil Muhtar başta olmak üzere dönemin önde gelen hekimleri de Süt Damlası Projesini destekliyordu.³⁶ Ana Kucağı uygulaması ise, özellikle köylerde ana ve babasını süt çağında kaybetmiş, kendisini koruyacak akrabası olmayan çocuklarla, şehirlerde ana ve babadan mahrum kalmış yoksul süt çocukları muhafaza ediyordu. Uygulamanın amacı, çocukları ölümden ya da kötü hayat şartlarından mektep yaşına gelinceye kadar korumak ve daha sonra yatı mekteplerine devretmekti.³⁷ Bu dönemde çocuk sağlığının muhafazası adına gerçekleştirilen bir başka proje ise,

³³ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 18-19.

³⁴ Resmî Gazete, Hususi Hastaneler Kanunu, 24.05.1933, C.14, s. 1339.

³⁵ *Annelere ve Çocuklara Salname*, s.43-46.

³⁶ Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, Ankara, 2015, s.112.

³⁷ *Ulus*, "Çocuk Esirgeme Kurumunun Son Bir Yılı", 29.10.1936, s.24.

Çocuk ve Anne Mutfağı idi. Bu sorumluluk projesinin amacı mekteplerdeki gıdasız çocuklara öğle öğünlerinde sıcak ve etli yemek vermektir. Bir defada 1200 çocuk ve gebe kadınlara yemek verebilecek kapasiteye sahip olan uygulama aracılığıyla çocukların bedensel ve zihinsel gelişimi desteklendi.³⁸

Cumhuriyet döneminde sağlık alanında devlete destek veren kuruluşlar mevcuttu. Osmanlı Devleti'nde savaşlarda yaralılara yardım etmek maksadıyla 1868 yılında Dr. Abdullah Bey'in üstün gayretleriyle kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) bu çerçevedeki en mühim kurumlardan idi.³⁹ Cemiyet, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında cephede ve cephe gerisinde tüm varlığıyla ücretli-gönüllü insan gücünü seferber ederek, savaş esirlerine, göçmenlere, askere, sivile hizmet vermiş; aş ocakları, dispanserler hastaneler ve imdat istasyonlarıyla hasta yaralı tüm halka, göçmen kabilelerine, açıkta kalan sivillere yardım uzatmıştı.⁴⁰ Hilal-i Ahmer, bir yardım derneği olmanın ötesinde uluslararası yardım ilişkilerinin simgesi ve yönlendiricisi idi.⁴¹ Millî Mücadele'de halka, Kuva-yı Milliye kuvvetlerine ve Ankara Hükümeti'ne büyük destek veren Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kurtuluş Savaşı zaferle noktalandıktan sonra 1 Kasım günü saltanatın kaldırılmasını müteakiben isim değiştirdi. "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" adıyla faaliyetlerine devam eden kurum Cumhuriyetin ilanından sonra Türk-Yunan nüfus mübadelesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan tüm zamanlarda devlete desteğini sürdürdü.⁴² Mübadele ile gelen göçmenlerin sağlık ve giyim ihtiyaçlarının karşılanması ve yerleşecekleri yerlere nakledilmesinde Cemiyet önemli görevler üstlendi. Cumhuriyet döneminde derneğin fahrî başkanlığını kabul eden Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım, Hilal-i Ahmeri sık sık ziyaret ederek çalışmalarını takdir eden konuşmalar yapmak suretiyle kuruma

³⁸ B. Onur, *a.g.e.*, s.112.

³⁹ Dilara Uslu, *Hilal-i Ahmer'in Kurucusu Hezarfen Bir Alim Dr. Abdullah Bey*, İstanbul 2023, s.76-77.

⁴⁰ Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 30 (2012), s.113-114.

⁴¹ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2003), s.200.

⁴² S. K. Akgün, *a.g.m.*, s.125-126.

destek oldu. Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında Türk-İslam alemini derneğe yardıma davet ederek faaliyetlerine destek talep etti. Dernek bünyesine kurulan Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi de Türk kadınlarını inkılaplar hakkında bilgilendirirken aynı zamanda dans, müzik gösterileri ile çeşitli sosyal etkinlikler düzenledi. Merkez, düzenlediği balolar vesilesiyle savaş sonrası bakıma muhtaç askerlere, gazi ve malullere, kimsesizlere yardım toplama çalışmalarını sürdürdü.⁴³ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kurumsallaşmasında önemli görevler icra eden Besim Ömer Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesinin kuruluşuna da öncülük etti. Merkez yalnızca düzenlediği etkinliklerle yardım toplamıyor aynı zamanda İstanbul'da fakir muhacir kızlarına ve özellikle şehir çocuklarına sanat öğretiyordu.⁴⁴

Kurum bir süre sonra isim değişikliğine uğrayarak önce "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" ardından 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" adını aldı. 1947'de ise, "Türkiye Kızılay Derneği" ismiyle çalışmalarını sürdürdü.⁴⁵ Cemiyet Kızılay adı altında Ankara'da yeniden tesis edildikten sonra hayır ve yardım faaliyetlerini sürdürerek günümüze ulaştı.⁴⁶

Cumhuriyet döneminde sağlık alanındaki en önemli yatırımlardan biri de "Azat Obaları" adı altında kurulan sağlık kampları oldu. Azat Obaları, azat yani tatil dönemlerinde çocukların sağlığını korumak ve sağlıklı nesiller yetiştirmek amacıyla Trakya'da; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerinde kurulan kamplardı. Kampların amacı, ilgili mıntıka dahilinde köylerden getirilen fakir, kimsesiz ve bakımsız çocukların mekteplerinin tatil dönemlerinde öğretmenlerinin nezareti altında hem sağlık hem de kültürel anlamda donanımlarını arttırmalarına destek vererek millî bir başarı elde etmektir.⁴⁷ Takip edilen politikalar ve alınan önlemler neticesinde 1930'lu yılların başından

⁴³ M. Tepekaya, L. Kaplan, *a.g.m.*, s.201.

⁴⁴ Detaylı bilgi için Bkz. T. Bilgin, *a.g.e.*, s. 109-119.

⁴⁵ Mesut Çapa, "Kızılay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, s.545.

⁴⁶ Süheyl Ünver, "Hilal-i Ahmer'in Kuruluş, İnkişafı ve Hizmetleri Tarihi Üzerine", *Tıp Tarihi Yıllığı II*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s.74.

⁴⁷ *Ulus*, "Bu Sene Trakya'da 1000 Tane Azat Obası Açılacak", 05.05.1938, s.6.

Biga'da kurulan azat odasının ihtiyaçlarına yönelik Bkz. BCA.180-9-0-0/76.375-3.

itibaren sağlıklı doğum sayısında artış gözlemlenirken, çocuk ölümlerinin asgari düzeye indiği tespit edildi.⁴⁸

Kimsesiz Çocukların Barınma-Bakım Hakkı

Yütm kökünden türeyen ve çoğulu eytam olan yetim kelimesi, “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Osmanlı Devleti’nde kimsesiz ve muhtaç çocukların korunmasına yönelik pek çok kurum tesis edilmişti. Kimsesiz çocukları himaye etmek maksadıyla kurulan en mühim kurumlardan biri Darülaceze idi. 1896 yılında İstanbul’da açılan, kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak maksadıyla kurulan Darülaceze bünyesinde iki yüz yataklı bir hastane, bir yetimhane, çamaşır hane, hamam gibi hizmet binaları, el sanatları ile ilgili imalathaneler, fırın ve mabedler (cami, kilise, havra) yer alıyordu. Ayrıca 0-7 yaş grubu çocuklar için süt emzirme alanı bulunuyor, terk edilmiş çocuklar da burada büyütülüyordu. 7 yaşına girenler erkek ya da kız yetimhanesine yerleştiriliyor, yetimhanedeki çocuklar Darülaceze bünyesindeki okulda eğitim görüyordu.⁵⁰

Kimsesiz çocuklar meselesi 20. yüzyılda Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında farklı bir boyut kazandı. Anne babasız, kimsesiz kalan şehit çocukları ve yetimlerin sayısının artması devlet adamlarındaki endişe ve kaygı sürecini arttırmış fakat beraberinde çözüm üretme sürecini de hızlandırmıştı. Zira kimsesiz çocukların bakımı, iaşesi, himayesi oldukça zor ve güç bir mesele idi.⁵¹ Balkan Savaşları’ndan sonra gelişen bir diğer problem de İstanbul’a göç eden büyük göçmen kitlelerin yerleştirilmesi, istihdamı, iaşesi ve çocukların eğitimi meselesi idi. Bu tarihlerde çocuklara özgü birçok kurum faaliyet göstermesine

⁴⁸Vakit, “Köylerimiz-Maarif-Yollar Nüfusumuz Gittikçe Artmaktadır”, 25.06.1932, s.6.

⁴⁹Arapça’da annesini kaybeden çocuk için acıyy, hem annesini hem babasını kaybeden çocuk için latîm kelimeleri kullanılsa da gerek konuşma gerekse yazı dilinde bütün bu durumlar yetim kelimesi ile ifade ediliyordu. Bkz. Abdüsselam Arı, “Yetim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.501.

⁵⁰Hidayet Y. Nuhoğlu, “Darülaceze”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, s.512-514.

Darülacezenin ilk yıllarında süt çocuklarına ayrılmış bir alanı yoktu. 1903’te Dahiliye Nazırı Memduh Paşa’nın önerisiyle emzirme evi anlamına gelen ırzahaneler kuruldu. 0-yaş arası çocukların alındığı ırzahanelerde her çocuğa bir numara veriliyor, çocuğa özel yemek listeleri oluşturuluyor, temiz anne sütü tedarik ediliyordu. 4 yaşını tamamlayan çocuklar yetimhanelere naklediliyordu. Bkz. B. Onur, *a.g.e*, s.110-111.

⁵¹A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 40.

rağmen mevcut kurumlardan daha farklı bir misyonla Darüleytamlar kuruldu. Osmanlı yetimhaneleri olan Darüleytamlar, silahaltına alınıp vazifesini ifâ ederken hayatını kaybeden fertlerin çocuklarının aynı zamanda tahsil ve terbiyelerini gerçekleştirecekti.⁵² Şehit eş ve çocuklarının barındırılması kurumun önceliğini teşkil edecek, ikinci etapta da Balkan Savaşı sonrasında kimsesiz kalan çocukların kabulü sağlanacaktı.⁵³ Darüleytamlarla ilgili en önemli problem kurumu maddi anlamda finanse edecek bir gelir kaynağının bulunmayışı idi. Bu sorun Ankara Hükümeti tarafından ele alınarak 5 Aralık 1922’de Darüleytamlar Talimatnamesi hazırlandı. On bir maddeden oluşan talimatnameye göre; Darüleytamların maddi ihtiyaçları Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti bütçesinden sağlanacak yardımlar, bağış ve belediye yardımlarına bağlanmıştı. Darüleytamların işleyiş esaslarını ele alan talimatname gereğince kurum şehir, muhacir, mülteci, fakir çocukların barınma ve eğitim görevlerini üstlenmişti.⁵⁴ Mondros Mütarekesi’nden sonra İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u işgal etmesiyle birlikte Darüleytamlara tahsis edilen bazı binaların boşaltılması müesseseyi oldukça zor bir duruma düşürdü. Maddi problemler nedeniyle yeni binalar inşa edilemediğinden tahliye edilen çocuklar İstanbul içinde ve dışında bazı saraylara yerleştirildi.⁵⁵

Cumhuriyet döneminde barınma anlamında ön plana çıkan bir diğer kurum ise, Himaye-i Etfal Cemiyeti idi. 6 Mart 1917’de İstanbul’da kurulan Cemiyet, 0-13 yaşları arasındaki çocukları himaye etmek, anne ve babaları tarafından işkence gören çocukları korumak, fakir anne ve çocuklara çeşitli yardımlarda bulunmak, çocukları kötü alışkanlıklardan korumak ve eğitimi, sağlıklı, bilinçli bir kuşak yetiştirmeyi hedefliyordu.⁵⁶ Mevcut kurum ve kuruluşların yanı sıra Mustafa Kemal Paşa da Millî Mücadele yıllarında kimsesiz ve yetim çocuklarla yakından ilgileniyordu. Nitekim 16 Kasım 1916’da Bitlis’i teftiş ettiği sırada Ömer adında bir yetim çocuk gördüğü ve onu yanına aldığı kaynaklarda

⁵² Havanur Şahin, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Darüleytam Umum Müdüriyeti 1914-1927, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2021, s.17-18.

⁵³ Salih Özkan, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006), s.216.

⁵⁴ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 41.

⁵⁵ H. Y. Nuhoğlu, *a.g.m.*, s. 521.

⁵⁶ M. Sarıkaya, *a.g.e.*, s.38.

zikredilmektedir. Bunu gören kimseler Atatürk'ün yanına birçok kimsesiz çocuk getirmiş, Paşa onlara da para yardımıyla bulunmuştu.⁵⁷ Atatürk seyahatlerinde karşılaştığı çocuklar arasında zeki ve yetenekli gördüklerine yetişebilmeleri için devlet desteği sağlıyor,⁵⁸ bazılarını evlat edinip bazılarını ise himayesine alarak eğitimlerini sürdürüyordu.⁵⁹ İstiklal Harbi'nin devam ettiği yıllarda kimsesiz çocuklarla yakından ilgilenen bir diğer isim Kazım Karabekir idi. Savaşta zarar gören kimsesiz ve yetim çocukları himayesine alan Karabekir, 19 Nisan 1919'da 9. Ordu Kumandanlığı görevinde iken Trabzon seyahati dönüşünde bilhassa doğu vilayetleri ve Bayburt'ta karşılaştığı perişan durumdaki çocukların Erzurum'a naklini sağladı.⁶⁰

TBMM kurulduktan sonra kimsesiz çocuklar ülke içindeki en önemli meselelerden biri olarak Meclis gündemindeki yerini aldı. Kimsesiz çocukların bu dönemdeki en önemli problemleri arasında okul inşası, çocukların himaye edilmesi ve kimsesiz çocuklara özel bakım tesislerinin kurularak bu hususta köylünün üzerindeki yükün kaldırılması idi. Bu bağlamda 24 Eylül 1921'de Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekili Dr. Refik Bey'e çeşitli sorunlar aktararak Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaletinin anne ve babası vefat etmiş küçük çocukların barınması için ne tedbirler alındığı sorgulanmıştı. Muavenet Vekili Refik Bey, yalnızca Hilal-i Ahmer desteğiyle bir miktar çocuk elbisesi yardımı yapılabildiğini, vekaletin yeterince bütçesi olmadığı, encümen tarafından da yeterince maddi destek sağlanmadığını belirtti. Bunun üzerine yetim çocukların ihtiyaçlarına yönelik bir ödenek istenmesi kararı alındı. 1 Mart 1923'te

⁵⁷ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 37.

⁵⁸ Detay için Bkz. C. Sönmez, *a.g.e.*, s.46-55.

⁵⁹ Atatürk'ün himayesindeki çocuklar ve manevi çocukları şunlardı: Mustafa, Sadiye, Rukiye, Zehra, Abdürrahim, Nebile, İbrahim, Sabiha Gökçen, Afet İnan, Ülkü, İhsan, Ömer, Afife, Ayşe ve Mahmude. Atatürk'ün vasiyetnamesinde ise, manevi çocuklarından Ülkü, Sabiha Gökçen ve Afet İnan'ın isimlerine rastlanılmaktadır. Bkz. Hülya Şahin, "Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Atatürk Döneminde Çocuklara Yönelik Yapılan Çalışmalar", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 366 (2000), s.236.

⁶⁰Kazım Karabekir, "yoksul ve bakımsız çocukları devlet himayesine alarak memleketin diğer çocukları gibi başarılı ve hayat mücadelesine kudretli kılacak maddi ve fikri bir talim ve terbiye ile donatmak benim öteden beri güttüğüm bir davadır. Ben buna Çocuk Davamız diyorum" sözleriyle bu meseleye karşı duyarlılığını göstermiştir. Kazım Karabekir, *Çocuk Davamız I*, İstanbul, 2000, s. 9-16; Derya Keser, "Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme", *AUSBD*, 3/5, s.22.

korunmaya muhtaç çocuklara yönelik Çocuk Yuvası, Darüleytam, Etfal Hastanesi gibi kurumların tesis edilmeye başlandığı hatta bazılarının faaliyete geçtiği ifade edildi. 8 Eylül 1923'te ise, Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda darüleytamlar bütçesine para aktarılacağı ayrıca çocukların hâli vakti yerinde ailelerin yanına yerleştirilmesine dair öneriler sunuldu.⁶¹

Ankara Hükümetinin kurulmasından sonra Ankara şehrinde de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu. 30 Haziran 1921'de Ankara'da kurulan ve günümüzde de hizmet veren Himaye-i Etfal Cemiyetinin kuruluş amacı çocukları sefaletten kurtarmak, çocuk ölümleri ile mücadele etmek, çocuklara eziyet edilmesine karşı mücadelede bulunmak, çocukların ahlâkî, fiziksel ve fikrî gelişmelerini desteklemek ve en önemlisi de çocuk haklarının korunması idi.⁶² Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan sonra yeniden teşkilatlanan ve İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşen Cemiyet, Cumhuriyetin ilanından sonra bazen Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti adını, bazen de yalnızca Himaye-i Etfal Cemiyeti ismini kullandı. Ancak 1935 yılından itibaren Cemiyet "Çocuk Esirgeme Kurumu" adını aldı.⁶³ Çocuk Esirgeme Kurumu, çocuklara yönelik geliştirdiği eğitim, bakım, sağlık kurumları bir yana aynı zamanda bünyesinde düzenlenen yarışlar, balolar, sergiler ve müsamereler

⁶¹ A. N. Reçberogulları, *a.g.t.*, s.37- 42.

⁶² Cemiyet kuruluş nizamnamesinde öncelikli olarak şehir çocukları, harp malulleri ile harp felaketzedelerinin çocuklarına öncelik verecek, ardından tüm çocukların himayesi ile ilgileceğini belirtmişti. Bununla birlikte çocuklara yönelik bedensel ve ruhsal zararın engellenmesi, okullarda çocuklara özenle yaklaşılması, okul binalarının ve çevresinin çocuk sağlığına uygun şekilde düzenlenmesi, yatılı okullarda barınma, beslenme ve beden eğitimlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi, verem hastası çocuklara yönelik hastaneler inşa edilmesi, tatil günlerinde çocuklara yönelik piknik gibi faaliyetlerle temiz hava aldirılması, çocukların ahlâksız ortamlardan gerektiğinde zorla çıkarılması, çocuklara ahlâken tesir edecek, sinema, tiyatro, meyhane gibi alanlara kabul edilmemelerinin sağlanması, çocukların sigaradan uzak tutulması, çocuklara uygun kitapların okutulması, çocuk ticaretinin yasaklaması, çalışabilecek durumda olanlara uygun iş verme, engelli çocukların eğitim ve terbiyelerinin temini ile Darülaceze ve hastanelere yerleştirilmeleri, çocuklara sağlıklı şekilde oyun oynayabilecekleri alanlar oluşturma, zorunlu eğitimlerinin sağlanması, fakir çocuklara okullarda sıcak yemek dağıtımı, çalışan çocuklar için bir tasarruf sandığının oluşturulması Cemiyetin ilgilendiği diğer konulardı. Bkz. *Himaye-i Etfal Cemiyet-i Nizamname-i Esasisi*, 30 Haziran 1337, s. 3-4.

⁶³ M. Sarıkaya, *a.g.e.*, s.49.

aracılığıyla hem gelir elde ediyor hem de çocuk sorunlarını tanıtıyordu. Cemiyet bünyesinde yayınlanan birçok dergi ve kitapta çocuk davası, “Türk milletinin ve Türk vatanının yaşama ve yüceltme davası” şeklinde tanımlanıyordu. Çocuk doğumunu arttırmak, çocuğu yaşatmak ve çocuğu toplum için yetiştirmek Cemiyetin yegâne amacı idi.⁶⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra kimsesiz çocuklara yönelik bir diğer gelişme 18 Mart 1924’te kabul edilen Köy Kanunu ile atıldı. Köy Kanununda “yemeklik ve para ile köy fukarasına ve öksüzlere yardım etmek, kimsesiz çocukları sünnet ettirmek ve kızları evlendirmek” köylünün isteğe bağlı işleri arasında sayılarak bu meselede toplumsal farkındalık yaratılmaya çalışıldı.⁶⁵ 25 Mart 1924 tarihinde ise, darüleytamlara yönelik yeni düzenlemeler yapıldı. Buna göre, darüleytam adının kanunen Öksüz Yurdu olduğu ancak bu ismin çocukları rencide edebileceğinden ötürü üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgulanarak, Millet Bucağı, Millet Kucağı, Bucak ve Yuva önerileri gelmişti. Öneriler arasından Öksüz Yurdu terimi darüleytamın Türkçe olarak tam karşılığı olduğundan kabul edildiği, Öksüz Yurdu bütçesindeki açığın devlet hazinesinden avans olarak destekleneceği açıklandı.⁶⁶ Fakat 1926 yılından itibaren darüleytam yerine Şehir Yatı Okulu adı kullanılarak darüleytamlar kapatılmaya başlandı.⁶⁷ Bu okulların Şehir Yatı Okulu adını almasında Atatürk’ün bu kurumları yetimler, yoksullar, kimsesizler, öksüzler yurdu şeklinde anılmasını uygun görmemesinden kaynaklanmıştı.⁶⁸ Bir süre sonra darüleytamlar tasfiye edilerek müessese bünyesindeki kabiliyetli çocuklar 1927 yılında Darüşşafaka’ya verildi.⁶⁹

Kimsesiz çocukların eğitim, beslenme şeklinde çoğu ihtiyacına destek veren önemli hizmetlerden biri de Himaye-i Etfal Cemiyetinin bünyesinde oluşturulan Anneler Birliğinin Can Evlat uygulaması idi. Kimsesiz bir çocuğu, bir yetimi, bir şehit zadeyi can evladı gibi kendi

⁶⁴ B. Onur, *a.g.e.*, s.112-113.

⁶⁵ Resmî Gazete, Köy Kanunu, 07.04.2024, S.68, C.5.

⁶⁶ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 44.

⁶⁷ M. Serhan Yücel, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Yatı Mektepleri”, *History Studies*, 15 (2023), s.295.

⁶⁸ Mustafa Kılınc, “Darüleytamlarda Yürütülen Meslekî ve Teknik Eğitim Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 64 (2019), s. 222.

⁶⁹ H. Y. Nuhoglu, *a.g.m.*, s. 521.

ailesi ve çocukları arasına alan, bu maksatla Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul şubesine senelik yardımda bulunan yetişkinler “Can Ana” ya da “Can Baba” olabiliyordu. 1925’den 1927 yılına kadar bu uygulama kapsamında 21 çocuk destek aldı. Can Ana ve Can Babalar, can oğul ya da can kızlarının sıhhati ile ilgilenecek, ara sıra Süt Damlasında çocuklarını ziyaret edecek ve bayramlarda onları giyindirecekti. Can Ana ve can Babalığı kabul eden kişilere bir şükran levhası sunulurdu. Bu kapsamda Süt Damlasının en şefkatli babası olarak kabul edilen İstanbul Şehremanetine bir şükran levhası sunuldu.⁷⁰ Cemiyetin çocuk bakımına ilişkin en büyük adımlarından bir diğeri de çocuk bakımevlerinin kurulması oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında şehit çocuklarının sayısının on dört bini bulunduğu bu ortamda kimsesiz çocukların himayesiyle ilgilenen Cemiyet, birçok çocuk yuvası kurmuş, kimsesiz çocukları yaş, tahsil ve kabiliyet derecelerine göre ayırarak, sanat okullarına, yatı mekteplerine, çırak olarak işyerlerine ya da Darüleytamlara göndermişti. Birçok çocuğu geçici olarak ailelerin yanına evlatlık vermiş hatta çocukları askerî okullara yerleştirerek şehit yetimlerini babaları gibi asker yetiştirmeyi başarmıştı.⁷¹

1930 tarihli Belediye Kanununda da kimsesiz çocuklara para, yeme, içme, hekim, ilaç, giyinme, barınma ihtiyacı, tahsil, terbiye konularında yardım etmek ve kimsesiz kadınlarla çocukları korumak, iş bulmak, oyun ve spor alanları, çocuk bahçeleri açmak, yetimhane, acezhane, doğum ve emzirme hizmetlerini ücretsiz olarak yerine getirmek hususları yer alıyordu.⁷² Çocuk bahçeleri yalnızca çocukları oynatmak, eğlendirmek için kurulan alanlar değil aynı zamanda açık birer mektepti. Burada bütün oyun araç ve gereçlerinden istifade eden çocuklar bir sıra dahilinde arkadaşlarına hürmet ediyordu. Bahçeye yeni başlayan ve aylardır devam eden çocuklar arasında büyük bir yaklaşım farkı bulunuyordu. Çocuk Esirgeme Kurumu öncülüğünde kurulan bu bahçelerin çocukların terbiyelerine ve ruhsal gelişimlerine olumlu katkılarda bulunduğu açıkça görülüyordu.⁷³ Bu maksatla bahçelerin

⁷⁰ *Annelere ve Çocuklara Salname*, s.166.

⁷¹ M. Sarıkaya, *a.g.e.*, s.56.

⁷² Resmî Gazete, Belediye Kanunu, 14.07.1930, S. 1471, s.8824-8825.

⁷³ *Ulus*, “Miniminilerin Şefkat Kaynağı Çocuk Esirgeme Kurumu”, 23.04.1937, s.7.

çoğaltılması yönünde gazetelerde çeşitli çağrılar yapıldığı gibi,⁷⁴ kurum yetkilileri bazen doğrudan devlet büyüklerine bu yönde talepler de iletebiliyordu.⁷⁵

Çocuğun Eğitim Hakkı

Kazım Karabekir, Millî Mücadele yıllarında yaptığı seyahatlerde okulları ziyaret ederek yardıma muhtaç çocuklarla ilgileniyor; askerî, mülkî, mahallî amirler ve görevlilere memleketin çocuklarıyla yakından ilgilenmek gerektiği yönünde önerilerde bulunuyordu. Bu yıllarda bir yandan çocuklar ordusu kurmayı hedefleyen Kazım Paşa harekete geçti ve İstanbul Hükümeti Harbiye Nezaretine bir telgraf yazarak izin talebinde bulundu. Bu teklifin kabulü üzerine, Erzurum Darüleytamlarındaki 12 yaş ve üzeri 33 çocuk iki kolordu birliğinden oluşan sanayi birliklerine yerleştirilerek eğitimlerine başlandı. Bu çocuklara adeta bir asker gibi beden terbiyesi veren Kazım Paşa'nın başlattığı bu program ile çocuklar aynı zamanda okuma yazma öğreniyor, diğer taraftan da ayrıldıkları sanayi kollarına göre saraççılık, kunduracılık, eğer yapımı ve terzi çıraklığı eğitimleri alarak meslek sahibi oluyorlardı. Cepheden ve cephe gerisinden toplanan çocuklar arasında subay ve memurların çocukları ile kimsesiz çocukların yer aldığı bin kişilik bir gruba da yine Kazım Karabekir'in gayretleriyle muntazam bir eğitim verilmesi sağlandı. Kazım Paşa'nın bu gruptan bilhassa zekasıyla ön plana çıkanların diğerlerinden ayrılarak yatılı askerî bir okulda eğitim alması için Harbiye Nezaretine yaptığı teklifin İstanbul'dan olumlu karşılanmasıyla birlikte 1 Kasım 1920'de yatılı askerî bir okul açıldı.⁷⁶

Kazım Paşa ayrıca 8 Kasım'da Gümrü'yü ele geçirdikten sonra Sarıkamış'ta Çocuklar Kasabası oluşturmak maksadıyla harekete geçerek, 12 Kasım 1921'de Çocukları Himaye Cemiyeti kurdu. Savaş sonrası yaraları sarmak, kimsesiz ve sahipsiz millet yavrularını hayata kazandırmak maksadıyla kurulan Cemiyet Sarıkamış'ta birçok okulun

⁷⁴"Sokaklarda oynayan çocukların babalarından değil annelerinden ceza alınmalı diyor amma velakin her şeyden önce çocuk sağlık ve oyun bahçelerinin açılmasını istiyoruz." *Açıksöz*, 23.07.1936, s.1.

⁷⁵ Malatya Çocuk Esirgeme Kurumu başkanının vilayette açılacak çocuk bahçesi için İsmet Paşa'ya yardım çağrısı Bkz. BCA.30-10-0/178-233-22.

⁷⁶ K. Karabekir, *a.g.e.*, s.16-17; D. Keser, *a.g.m.*, s.22-23.

açılmasını teşvik etti.⁷⁷ Kazım Karabekir, Millî Mücadele yıllarında doğu vilayetlerinde kimsesiz çocukların eğitimi için birçok okul açtı. Erzurum Ana Mektebi, Sanayi Mektebi, Leyli Eytam-ı Askerî İptidai Mektebi, Alay Mektebi, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdadisi, Sarıkamış Ana Mektebi kendisinin öncülüğünde kurulan okullar arasında yer alıyordu.⁷⁸ Kazım Karabekir'in açtığı bu okullar sayesinde doğuda Ermenilerin katlettiği ailelerin çocukları ile savaşlarda şehit düşenlerin çocukları sıhhiye, elektrik, dişçilik, ziraat, matbaa, tayyare, baytariye, mızika, ebelik, şimendifer gibi alanlarda meslek sahibi oldu.⁷⁹ Kazım Paşa ayrıca çocuklara yönelik Öğütlerim, Şarkılı İbret, Sanayi Projeleri kitaplarında da millî muaşeret, sağlık, kazanç ve tasarruf, yanlış inanışlar, eğitim, güzel ve ahlâklı yaşam, ziraat-sanayi, çocuk oyunları şeklindeki başlıkları ele alarak çocukların eğitim hayatlarına destek verdi.⁸⁰

Darüleytamlar yalnızca kimsesiz çocukların barınma, yeme içme gereksinimlerini karşılamıyor aynı zamanda 6 yaşından küçük kimsesiz çocuklar için ana okulu mektepleri programlarına uygun olarak anaokulu ve okul öncesi eğitimi de veriyordu. 6-12 yaş aralığındaki yetimler, Mekteb-i İptidaiye Talimatnamesine uygun eğitim alıyor, 12 yaş üstü çocukların eğitimi desteklenmek üzere dışarıya yönlendiriliyordu.⁸¹ Cumhuriyet döneminde öksüz ve yetim çocukları okutmak için kurulan en mühim kuruluşlardan biri de Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye tarafından 1873'te kurulan "Darüşşafakatil İslamiyye" adlı mektepti. 1873'te yapımı tamamlanan okula on yaşını geçmemiş yetim, fakir ve

⁷⁷ Makbule Sarıkaya, "Bir Çocuk Kasabası Sarıkamış", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23 (2004), s. 238-239.

⁷⁸ D. Keser, *a.g.m.*, s.26-28.

⁷⁹ Detaylı bilgi için Bkz. Nuri Köstüklü, *Kazım Karabekir ve Eğitim*, Konya 2001, s.17-21.

⁸⁰ Detay için Bkz. K. Karabekir, *a.g.e.*, s. 92-108.

⁸¹ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 41-42.

Darüleytamlardan evvel Osmanlı Devleti'nde kimsesiz ve fakir çocuklara meslekî eğitim vermek üzere kurulan ve daha sonra sanat ve sanayi mekteplerine dönüştürülen ıslahhanelerde terzilik, debbağlık, kunduracılık, dokumacılık eğitimi veriliyordu. Bkz. Cemil Öztürk, "Islahhane", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.19, s.190.

Islahhanelerin sanayi mekteplerine dönüşümünden sonra çocukları himaye etmek için Sultan II. Abdülhamit döneminde 1903'te Darülhayr-ı Ali kuruldu. Darülhayr-ı Ali, ıslahhaneler ile darüleytamlar arasında bir köprü vazifesi gördü. Bkz. Cemil Öztürk, "Osmanlıda Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darülhayr-ı Âli", *Millî Eğitim*, 143 (1999), s.76-84; Ercan Uyanık, "Bir Osmanlı Sosyal Kalkınma Projesi Olarak Islahhaneler", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13/4 (2004), s.69.

Müslüman çocuklar alınacak, öğrencilerin her türlü masrafı Cemiyet tarafından karşılanacaktı. Cemiyet üyeleri tarafından hazırlanan eğitim programına göre Darüşşafakada başlangıçta Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, dinî ilimler, Osmanlı tarihi, genel tarih, Osmanlı coğrafyası, genel coğrafya, mantık, edebiyat ve kompozisyon, aritmetik, cebir, geometri, fizik, kimya, topografya, jeoloji, tabiat bilgisi, astronomi, makine bilgisi, Osmanlı kanunları, iktisat ve defter tutma usulü gibi dersler okutuldu. Programda ihtiyaçlara göre zamanla değişiklikler yapıldı. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne nakleden kurumda, Cumhuriyetin ilanından sonra Maarif Nezaretine bağlı orta öğretim programı uygulanmaya başladı ve kurum Darüşşafaka Lisesi adını aldı.⁸² Darüşşafaka Lise Mektebi, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda varlığını korudu, 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tam devreli lise olarak kabul edildi. Ayrıca lise mezunları üniversitelere sınavsız girme hakkı elde etti. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darüşşafaka liselerinde yalnızca fen şubeleri yer alırken, 1931'den itibaren edebiyat sınıfları da açıldı. 1927'de açılan öğretmen sınıflarından 1929'da mezun olan 14 öğrenci Anadolu'ya öğretmen olarak atandı. Kuruluş yıllarından itibaren yabancı dil eğitimi ve resim sanatına önem veren okulun mezunları arasında Ahmet Rasim, Osman Nuri, Ömer Faruk Numanzade gibi Türkiye'nin çeşitli alanlarda öncü isimleri yer aldı.⁸³ 26 Nisan 1935'te Türk Okutma Kurumu olarak isim değiştiren kurum⁸⁴, 1939 Erzincan depremi sonrasında 83 çocuğun eğitimini üstlendi. Çocukların eğitim masraflarını Türkiye İş Bankası karşılarken Erzincan yetimlerine kucak açılması halkta saygı uyandıran bir girişim olarak kayıtlara yansdı.⁸⁵

Cumhuriyet döneminde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 1926 yılında kurulan Halk Terbiyesi Şubesi (Halk Eğitimi Şubesi), 1927'de bir Cumhuriyet vatandaşının bilmesi gereken temel yurttaşlık bilgileri, ulusal kültür ve bilinci yerleştirmek maksadıyla açılan halk dersliklerinde

⁸² Halis Ayhan, Hakkı Maviş, "Darüşşafaka", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, s.7-9.

⁸³ Songül Keçeci Kurt, "Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12/2, s.171.

⁸⁴ Yoksul Müslüman çocukların eğitimlerine destek olmak maksadıyla 1864'te Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adıyla kurulan dernek bir müddet sonra Türk Okutma Kurumu adını almış, Türk Okutma Kurumu ise 1953'te Darüşşafaka Cemiyeti adını almıştır. Bkz. BCA. 30-10-0-0/117-817-8.

⁸⁵ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 47.

tüm halk gibi çocukların da ücretsiz eğitimi gerçekleştiriliyordu.⁸⁶ Halk dersliklerine haftalık kaç kişinin katıldığı, müfredatta ne şekilde ilerledikleri, halkın kazanımları, hangi günler kaç saat ders işlendiği şeklindeki bilgiler kayıt altına alınıyor ve faaliyet cetvelleri oluşturularak işleyiş kontrol altında tutuluyordu.⁸⁷ 1928 yılında yeni harflerin kabulünden sonra ilk iş olarak okuma-yazma bilenlerin sayısını arttırmak üzere Millet Mektepleri kuruldu.⁸⁸ Millet Mekteplerinde köylerde 12-45, kentlerde ise 16-45 yaşları arasındaki herkesin okuma-yazma belgesi alması zorunlu kılınmıştı.⁸⁹ Böylelikle tüm millet bir irfan seferberliği halinde okuyup öğrenmeye yönlendirildi.⁹⁰ Millet Mekteplerinde yalnızca gençlere ve halka okuma yazma öğretilmiyor aynı zamanda imla, hesap, sağlık, yurt bilgisi, millî tarih, coğrafya hakkında da dersler işleniyordu. Bilhassa sağlık bilgisi derslerinde çocuk bakımı ve bulaşıcı hastalıklar konusunda hanımlar bilinçlendirilerek çocuk sağlığının muhafazasına özen gösteriliyordu.⁹¹ Başlangıçta sabit, seyyar ve özel olmak üzere üç farklı şekilde hizmet sunan millet mekteplerine daha sonradan köy yatı dershaneleri ve halk okuma odaları da eklendi. Sabit millet mekteplerinde gündüzleri çocuklara, geceleri yetişkinlere hizmet verilirken, köy yatı dershanelerinde de köylerden alınan çocuklara okuma-yazma öğretiliyor ve sonrasında yeniden köylerine gönderiliyordu.⁹²

Tüm yurttaşların öğrendiklerini unutmamaları okuma alışkanlığı ve zevki kazanmaları amacıyla 1930'da Halk Okuma Odaları kuruldu.

⁸⁶ Adil Türkoğlu, Sanem Uça, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2/2 (2011), s.53

⁸⁷BCA. 18-9-0-0/ 2-12-4; BCA. 18-9-0-0/ 2-12-5; BCA. 18-9-0-0/2-11-7; BCA. 18-9-0-0/113-548-27; BCA. 18-9-0-0/2-11-8; BCA.141-678-7; BCA. 18-9-0-0/142-680-23/25; BCA. 18-9-0-0/155-744-128.

⁸⁸ Esin Tüylü Turan, "Mustafa Kemal Paşa ve Harf İnkılabı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (2018), s. 392.

⁸⁹ Resmî Gazete, 16 Teşrinievvel 1929, S.1321; A. Türkoğlu, S. Uça, *a.g.m.*, s.53-54.

⁹⁰ *Akşam*, "Millet Mektepleri", 22 Teşrinievvel 1934, s.3.

⁹¹Fezade Bayraktutan, "Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37 (2020), s.135-138.

Millet Mektepleri Talimatnamesi için Bkz. BCA. 180-9-0-0/2-11-5.

⁹²Elvan Atamtürk, Turgay Çavuşoğlu, Mehmet Zafer Daniş, "Cumhuriyet Tarihinde Sosyal Hizmetin İlk Örüntüleri: Bir Toplum Kalkınması Modeli Olarak Millet Mektepleri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2023), s.2210-2211.

Odalardan ilk önce millet mekteplerine gidemeyenlerin yararlanması öngörülmüşse de daha sonra herkese açık tutulmasına karar verildi. 1932 yılında ise, Türk milliyetçiliği ve kültürünün benimsenmesinde etkin olacağı düşünülen Halkevleri açıldı. Halkevleri çeşitli kurslar, kitaplıklar, köycülük, dil ve yazım, tarih, müzik, sosyal yardım, spor ve güzel sanatlar alanında faaliyetler gösterdi.⁹³ Halkevleri bünyesinde kurulan Türkçe, müspet ilimlere yönelik ve yabancı dil kursları gibi birçok alanda tüm öğrencilere yönelik eğitime destek hizmeti sunuldu. Ayrıca sosyal şubeler ile işbirliğine girilerek kimsesiz fakir çocukların okutulması, bu çocuklara giysi, kitap dağıtılarak eğitim yardımı yapılması kararı alındı.⁹⁴

Cumhuriyet döneminde getirilen bir başka yenilik de çocukların disiplin, terbiye ve eğitimleri için oluşturulan Çocuk Kampları idi. Avrupa'daki emsallerine uygun bir şekilde düzenlenen bu kamplarda çocuklar belli bir program dahilinde uyuyor, hafif oyunlar, deniz banyosu şeklindeki etkinliklerle bol hava ve bol gıda alarak nitelikli zaman geçiriyordu.⁹⁵ Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında oldukça yaygınlaşan bu kamplar büyükşehirlerde birkaç kazaya birden açılmıştı. Kamplar aracılığıyla çok sayıda çocuğun bozulmuş sıhhatleri ya da zayıflayan bağışıklık sistemini yeniden güçlendirildi. Kamplara gönderilecek çocukların kırsal kesimlerde yaşayan yoksul ailelerden seçilmesine özen gösterildi.⁹⁶ 1930'lu yıllarda yoksul çocukların eğitimi ve bakımı için açılan Çocuk Kütüphaneleri ile yoksul çocuklara her akşam bisküvi, incir, üzüm gibi yerli ürünlerden oluşan bir kahvaltı temin ediliyordu.

⁹³A. Türkoğlu, S. Uça, *a.g.m.*, s.54; *Vakit*, "Halkevleri Teşkilatının Umumi Esasları", 13.02.1932, s.6.

Halk Okutma Mektepleri talimatnamesi için Bkz. BCA. 180-9-0-0/134-653-59.

⁹⁴Durmuş Yılmaz, Nadire Emel Akhan, "İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri: Konya Halkevi Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, 29 (2011), s.76-79; *Vakit*, "Halk Okuma Odaları Haziran'dan Evvel Açılmıyor", 26.01.1930, s.5.

⁹⁵ Hasan Gürkan, "Cumhuriyet Gazetesinde Çocuk ve Çocukluk Meselesi (1928-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 104 (2021), s.188-189.

Çocuklar kampları, 7-8' de uyanır, 08.30'da kahvaltı, 08.45'te bayrak merasimi, saat 10.00'a kadar bahçede istirahat, mütalaa, hikâye, tabiat tetkiki, 10.00-10.30 deniz banyosu, 12.00 öğle yemeği, 15.00'a kadar uyku ve istirahat, 16.00 hafif oyunlar, 16.30 kahvaltı, 18.00'a kadar deniz banyosu yapamayacaklar için kamp dahilinde banyo, 20.00 akşam yemeği, 21.00'a kadar radyo ve sonrasında uyku şeklinde planlanmıştı.

⁹⁶ *Akşam*, "Çocuk Kampları", 23.06. 1934, s.1.

Kütüphaneden çıkan çocukların kütüphane bahçesinde oyun oynamaları ve eğlenmelerine müsaade ediliyordu.⁹⁷ Çocuklar tarafından oldukça ilgi gören kütüphanelerde çocuklara yazı müsabakaları yaptırılıyor, kitap okuma alışkanlığı kazandırılıyordu.⁹⁸

Devlet çocukların eğitimi meselesini son derece önemsiyor, bilhassa ilkokullardaki fakir çocukları maddi manevi destekliyordu. Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra fakir çocukların ders kitabı ücretsiz karşılanmış,⁹⁹ 1927 yılında valilikten gelen bir talimat üzerine İstanbul'da ilkokulda gündüz eğitim alan çocuklara öğle yemeklerini ücretsiz dağıtmak üzere Maarif Müdüriyeti, Türk Ocağı, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri muallimleri bir komisyon vücuda getirilmişti.¹⁰⁰ Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti gazetelerde sık sık okullardaki fakir çocuklara destek olmak maksadıyla halka çağrılarda bulunuyor ve ilköğretimdeki çocuklara haftada üç gün sıcak yemek yardımında bulunuyordu.¹⁰¹ İlerleyen yıllarda Hilal-i Ahmer, Çocuk Esirgeme Kurumu adıyla faaliyetlerini sürdürmüş ilkokullardaki zayıf, kimsesiz çocuklara günlük olarak öğle vakitlerinde sıcak yemek yardımında bulunmaya devam etmişti. Basında bir çocuğun günlük yemek masrafının 5 kuruş olduğunu, kurumun dükkân ve mağazalarda bulunan yardım kumbaralarında toplanacak yardımlarla vatandaşlara bir çocuğa can ve kan verebileceği şeklinde çağrılarda yer alıyordu.¹⁰² Çocuk Esirgeme Kurumu ayrıca doktorlara çocuklara yönelik konferanslar verdiriyor, suç işleyen fakir ve kimsesiz çocukların haklarını müdafaa etmeye çalışıyor, mekteplerde çalışan himaye kolları aracılığıyla çocukların ihtiyaçlarını tespit etmeye çalışıyordu.¹⁰³

Çocuğun Mülkiyet ve Çalışma Hakkı

Osmanlı Devleti'nde vefat eden ebeveynen yetimlerine kalan malların zayı edilmeden sağlıklı bir şekilde muhafaza edilerek reşit olana

⁹⁷ H. Gürkan, *a.g.m.*, s. 189.

⁹⁸ *Akşam*, "Çocuk Kütüphanesinde Gördüklerim", 13.02.1937, s.8.

⁹⁹ BCA.180-9-0-0/105-517-3; BCA. 180-9-0-0/105-517-12.

¹⁰⁰ BCA. 180-9-0-0/155-744-61; BCA. 180-9-0-0/245-1224-28; BCA. 180-9-0-0/19-96-13.

¹⁰¹ *Vakit*, "Hilal-i Ahmer Fakir Çocuklara Merhamet İstiyor", 17.11.1933, s.4. *Cumhuriyet*, "Hilal-i Ahmeri Canlı Bir Cemiyet Yapalım", 29.05.1933, s.1.

¹⁰² *Ulus*, "5 Kuruşla Aç Bir Çocuğu Doayurabilirsiniz", 28.01.1938., s.5.

¹⁰³ *Ulus*, "Çocuk Bayramı", 23.04.1936, s.6.

dek, yani hukuken malları üzerine alma ehliyetine sahip olana kadar sahibine ulaştırılması anlayışı ve sorumluluğundan hareketle 1851 yılında Eytam Nezareti ve Eytam Sandıkları kuruldu.¹⁰⁴ Yani nezaret ve sandıklar aracılığıyla yetim, dul, deli, yaşlı ya da bakıma muhtaç kimselerin sosyal ve ekonomik hakları gözetilmeye çalışıldı. Nezaret kurulmadan evvelki dönemlerde yetim malları konusunda çeşitli usulsüzlüklerin yaşanması sistemin kontrol altına alınmasını zaruri hale getirdi. Eytam sandıkları, yetimlerin ekonomik haklarını bir finans sistemi içerisinde değerlendirip yetimler lehine kazanç elde etmeyi hedefliyordu. Yalnızca yetimlere değil esnaf ve çiftçiye de finans sağlayan bu sandıklar zamanla yetimlerden çok sandık ve çalışanlarının hakkını korumaya yöneldi. Mütareke döneminde işgaller neticesinde hükümetin taşrada otoritesinin zayıflamasıyla eytam idaresi ve sandık yöneticilerinin keyfi tutumları, usulsüz uygulamaları ortaya çıktı, para eritme, yok olma gibi vakalarda son derece artış gözlemlendi. 1920 yılında Ankara Hükümeti Eytam Sandığı da dahil olmak üzere tüm sandıkların merkezî bir anlayışla yönetilmesi ve sandıklardaki paraların Ankara'ya gönderilmesini kapsayan önemli bir düzenleme yaptı. Fakat daha sonra bu karardan vazgeçilerek İstanbul Hükümetinin Eytam Müdüriyeti Merkezinin emirlerini uygulama kararı alınarak genel merkez esas alındı.¹⁰⁵ Anadolu'daki sandıklar ve eytam idareleri 1926 yılına kadar varlıklarını sürdürdü. 1926 yılında sandıkların mal varlıkları Eytam ve Eramil Bankasına devredildi ve yetimlere ait paraların bu bankada işletilmesine karar verildi. Daha sonra Emlak ve Eytam Bankası adını alacak olan bankanın ilk sermayesi 20 milyon lira olarak belirlendi.¹⁰⁶ Kamu bankacılığının ilk örneklerinden biri olan banka, eytam sandıklarındaki paraların korunmasında önemli görevler yerine getirdi.¹⁰⁷ 1946 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası adını alan banka,

¹⁰⁴ Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin İdaresi ve Eytam Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), s.106.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Çanlı, "Tarihi Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukuki Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920)", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9/3 (2020), s.1301-1317.

¹⁰⁶ T. Özcan, *a.g.m.*, s. 119-120.

¹⁰⁷ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 50.

1988’de Türkiye Emlak Bankası adıyla varlığını sürdürdü ve 2001 yılında Ziraat Bankası bünyesine dahil edildi.¹⁰⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde sayılarında artış görülen çalışan çocuklar, çocukların çalışma şartları ve beraberindeki birçok sorun da cumhuriyet dönemine nakletmişti. Özellikle sokaklarda dilenen kimsesiz çocukların durumu oldukça vahimdi. Bu sebeple Millî Mücadele yıllarından itibaren dilenciligi engellemek maksadıyla birçok girişimde bulunuldu. Mondros Mütarekesi sırasında Dilenmeyi Önleme Cemiyeti kurulmuş, sokaklardan toplanan çocuklar Darülacezeye gönderilmişti. Bu Cemiyetin adı daha sonra Saadet Mektebi olmuş fakat Millî Mücadele yıllarında çocuk dilencilerin sayısı artmıştı. Cumhuriyetin ilanından sonra 1 Mart 1927 tarihli Türk Ceza Kanunu Layihası ve Adliye Encümeni mazbatasının altıncı faslında yer alan 545. madde ile bir kimse 15 yaşından küçük çocukları toplayarak dilencilik yaptırırsa veya bakımı altındaki çocuğun dilencilik yapmasına göz yumarsa 3 aya kadar hapis cezası ile 90 liraya kadar para cezasına çarptırılacaktı. 30 Mayıs 1929’da Ankara ve diğer şehirlerde bakıma muhtaç kimsesiz çocukların olduğu, bunların sokaklara düşerek bazılarının boyacılık, hamallık, bazılarının da dilencilik yaptığı ve kötü bir terbiye ile büyütüldükleri ifade edilerek gerekli tedbirlerin alınması istendi.¹⁰⁹ 1929 yılında çocuk işçiliği meselesi bizzat bir çocuk tarafından eleştirilmiş ve çocukların hamallık gibi ağır mesleklerde çalışmalarının sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği dile getirildi. Ayrıca çocukların 23 Nisan’da bayram günlerinde dahi çalıştırılmak zorunda kalışlarına dikkat çekildi.¹¹⁰ 1934’te özellikle iç bölgelerde 8,10, 12, 14 yaşındaki çocukların dilencilik yaptığı için okula gitmedikleri ve bu sebeple eğitimlerinin aksadığı, dilenmeye alıştıklarından dilencilığın tamamıyla kaldırılması gerektiği vurgulandı. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, mevcut kanunların bu konuda yetersiz olduğunu belirterek Zabıta Kanununa bir ek kanun eklenmesi gerektiğini dile getirdi. Halk arasında yumuşak mizaçlı kişilerin özellikle çocuk dilencilere yaptıkları yardımların bu durumu teşvik ettiği ifade edildi. Dilenenler yalnızca Türk çocukları değildi. Sokaklarda dilencilik yapanlar arasında Ermeni ve Rum çocuklar da yer alıyordu.¹¹¹ Bu yıllarda

¹⁰⁸ T. Özcan, *a.g.m.*, s. 120.

¹⁰⁹ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 64-65.

¹¹⁰ H. Gürkan, *a.g.m.*, s.199.

¹¹¹ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 64-65.

fabrikalarda çalıştırılan çocukların sayısı da oldukça fazla idi. Çocuklar henüz akli buluş olmadığından işyerlerinde problemler çıkarabiliyorlar ve fena sonuçlara sebebiyet verebiliyorlardı.¹¹² 1938’de çocuk dilenciliği hâlâ büyük problemler arasında yer alıyordu. Özellikle büyük şehirlerde fakir ebeveynlerin çocuklarını dilencilığe sevk ettikleri bunun özellikle kış aylarında üzücü bir hâl aldığı vurgulanıyordu. Dilenci çocukların sayısının toplumdaki artışı bilhassa aydın çevreleri rahatsız ediyor, devlet adamları çocukların bu sefil durumuna çözüm getirmek istiyorlardı.¹¹³

Bir süre sonra çocukları dilencilik, hırsızlık gibi eylemlerden ve diğer kötü alışkanlıklarından kurtarmak amacıyla Çocuk Kurtarma Yurdu kuruldu. Burada kimsesiz ve sakat çocuklar toplanarak azami şefkatle terbiye ediliyordu. Potansiyel olarak hırsızlık ya da diğer cürümlere yatkın olan bu çocuklar vatana faydalı bir birey haline getirmek amacıyla disiplin altına alan kurumda çocuklar küçük iş sanatlarına yönlendiriliyordu.¹¹⁴ Cumhuriyet döneminde çalışan çocuklar kadar anneleri çalışan çocukların bakımı meselesi de ele alındı. Bu sorun, çocuk kreşleriyle fabrikaların çalışma saatlerinin eşzamanlı hale getirilmesiyle çözümlenmeye çalışıldı. Ayrıca kreşler yaygınlaştırılarak çocukların anneleriyle fabrikalara, işyerlerine gitmeleri engellenmiş, bakımları ve sosyalleşmeleri mümkün kılınmıştı.¹¹⁵

Çocukların çalışma hayatına dair en mühim gelişmelerden biri de Balkan Kongreleri ile gerçekleşti. Sofya Üniversitesi profesörlerinden Dr. Wateff, Bulgaristan’daki çocukların ihtiyacı için Cenevre Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliğinden talepte bulunmuş ve bu talep üzerine birlik Freund’u Bulgaristan’a göndermişti. Freund, çocuklara yönelik sorunların çözüm yollarını tespit etmek üzere bir kongre düzenlenmesi gerektiğini ifade etti. Bunun üzerine Birinci Balkan Kongresi (1936) ile İkinci Balkan Kongresi (1938) toplandı, kongre çalışmalarına Türkiye de katıldı. Kongrede çocukların iş yaşı, çocukların tıbbi korunması ve

¹¹² *Akşam*, “Küçük İşçi”, 30.11.1935., s.5.

¹¹³ A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 65.

¹¹⁴ *Vakit*, “Çocukları Kurtarma Yurdunda Sert Çocuklar Yıkana Yıkana Yumuşadılar”, 17.11.1933, s.1-6.

¹¹⁵ H. Gürkan, *a.g.m.*, s. 201-202.

normal-sağlam çocukların korunması şeklindeki başlıklar üzerinde duruldu.¹¹⁶

Çocuk Hakları Kapsamındaki Hukukî Gelişmeler

Cumhuriyet döneminde Osmanlı'dan devralınan hukuk sisteminin toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunun anlaşılması üzerine hukuk alanında kapsamlı değişikliklere gidildi.¹¹⁷ Çocukların temel hak ve ihtiyaçlarına yönelik ilk girişim ise, 1924 yılında merkezi Cenevre şehrinde olan Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı tarafından tertip edilen kongre kararlarının kabulü ile başladı.¹¹⁸ Kongrede kabul edilen Hukuk-ı Etfal Beyannamesi ile din, milliyet, ırk ayırt etmeksizin çocuklar hakkında bazı kararlar alındı. Buna göre; çocuklar maddeten ve manen tabii neşvü nemasını ve inkişafını bulabilecek surette yetiştirilmeli, aç ise karnını doyurmalı, hasta ise tedavi edilmeli, geri kalmış ise cesaret vermeli, yoldan çıkmış ise doğru yola getirilmeli, öksüz ve bakımsız bulunuyorsa barındırılıp himaye edilmeli idi. Felaket anında herkesten evvel çocuklar himayeye mahzar olmalı, çocuk hayatını kazanabilecek bir hale getirilmeli, zayıf yönlerinin kullanılmasına yönelik teşebbüsler engellenmeli ve kabiliyetlerini kardeşlerinin hayrına kullanılacak hissi ile büyütülmeliydi. Cenevre Beyannamesi olarak da bilinen ve 28 Şubat 1924'te Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi¹¹⁹ Reisi tarafından bütün dünyaya telsiz ve telgrafla ilan edilen bu beyanname, 26 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti tarafından kabul edildi. Milletler Cemiyetinin kabulünün ardından Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi olarak

¹¹⁶ Bilgin Tiryakioğlu, *Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku*, Ankara, 1991, s.3-4.

¹¹⁷ Temuçin F. Ertan, "Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi", *Erdem Dergisi*, 11/33 (1999), s.749-750.

¹¹⁸ Söz konusu kongreye Türkiye'den Besim Ömer katılmış, kongrede ele alınan yardım derneklerinin durumu ve yardım şekilleri hakkında tafsilatlı bilgi sunmuştu. Bkz. Besim Ömer, *Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Konferansı*, İstanbul 1340, s.17-21.

¹¹⁹ 1864 Cenevre Sözleşmesi ile cephelerde askerî sağlık hizmetlerinin kusursuz bir şekilde yapılma anlayışından hareketle Avrupa'nın birçok yerinde uluslararası cemiyetler olan Salib-i Ahmer Komiteleri yani Kızılhaç kuruldu. Bkz. Muttalip Şimşek, "Balkan Savaşları Sırasında Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'nin İstanbul ve Edirne'de Yürüttüğü Sağlık Çalışmaları", *Belleten*, 84/302 (2021), s.155.

kayıtlara geçen beyanname aynı zamanda dünya üzerinde çocuk haklarını ele alan ilk belge özelliğini taşıyordu.¹²⁰

Atatürk döneminde çocuk hakları bakımından önem arz eden ikinci gelişme ise, 17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile gerçekleşti. 1926 yılına kadar yürürlükte kalan Mecellenin günün koşullarına uygun olmaması ve toplumsal açıdan büyük bir boşluk doğurması yeni düzenlemeleri beraberinde getirdi.¹²¹ Yeni kanunda toplumun tüm tabakalarıyla birlikte çocuk hakkında da çeşitli hükümler yer alıyordu. Özellikle evlenme, boşanma gibi aile kurumuna yönelik birçok hüküm barındıran kanunda boşanma durumunda çocuğa hangi tarafta kalırsa kalsın ömrünün sonuna kadar anne-baba ile iletişim içerisinde olma hakkı tanınmıştı. Ayrıca 18 yaşına gelene kadar ödeme şekline hâkimin karar vereceği şekilde çocuğa nafaka verilmesi hakkı da getirilmişti.¹²²

1927 yılında ise, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu çıkarıldı. Kanun, 18 yaşından küçüklere yönelik olup, çocuk neşriyatların denetimini sağlamayı hedefliyordu. Kanun gereğince sinema, her türlü film afişi, ilan, fotoğraf, kabartma, postal, kartpostallar tetkik edilecek eğer çocuklara zararlı olduğuna karar verilirse eserlerin sahiplerine durum tebliğ edilecekti. Tebligatın ardından sorumlu müdürler ellerinde mevcut eserlerin ön kapaklarına herkesin kolayca görüp okuyabileceği şekilde "Küçüklere Zararlıdır" şeklinde damga veya işaret basmak zorunda idi. Bu şekilde damgalanan eserler açık sergilerde satılmaz, dükkânlarda, camekânlarda vb. alanlarda teşhir edilemez, gazeteler, mecmualar, radyolar ve televizyonlarda ilan edilemez satışı, propagandası yapılamaz, para karşılığında ya da bilâbedel çocuklara satılmaz, okutulamaz, okul vb. alanlara sokulamazdı. Bu kuralları ihlal eden yetkililer iki milyondan on milyon liraya kadar para cezasına çarptırılırdı.¹²³ Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından yayınlar takip altında tutuldu. Bu kapsamda kanuna aykırı hareket eden, İstanbul'da

¹²⁰ *Annelere ve Çocuklara Salname*, s. 21-22; B. Tiryakioğlu, *a.g.e.*, s.7-14.

¹²¹ T. F. Ertan, *a.g.m.*, s. 753.

¹²² A. N. Reçberoğulları, *a.g.t.*, s. 69-70.

¹²³ Resmî Gazete, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, C. 8, S. 627, 07.07.1927, s.867-869.

Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu Layihası için Bkz. BCA.180-9-0-0/46-235-10; BCA.180-9-0-0/ 46-235-14; BCA.30-18-1-1/24-28-20.

Rumca yayınlanan Hronika Gazetesi'nin basımı durduruldu¹²⁴ ve Atina'da neşredilen Politiya Gazetesi'nin Türkiye'ye girişi engellendi.¹²⁵ Ayrıca 1928 yılında Muhsin Ertuğrul'un "Cehennem" adlı oyununa ilgili kanun gereğince sınırlama getirildi.¹²⁶ Bu girişimlerin aksine cumhuriyet döneminde çocuklara ve çocukları yetiştiren ebeveynlerine faydalı olacak yayınların neşrine önem verildi. Dönemin önde gelen isimlerinden ve birçok cemiyetin kurucu üyelerinden biri olan Dr. Besim Ömer'in yayınlarının oldukça faydası görüldü. Dr. Besim Ömer, Doğum Tarihi, Çocuk Büyütmek, Doğururken ve Doğurduktan Sonra, Gebelik ve Gebelikte Tedabir, Hıfzıssıhha başlıklı kitaplarda, doğum öncesi ve doğum sonrasında yeme-içme, beslenme, temizlik, bakım, giyim-kuşam gibi her türlü detayı ele alarak çocukların yaşına uygun bir şekilde yetiştirilmesi hususlarını değerlendiriyordu.¹²⁷ Besim Ömer, kitaplarında Cumhuriyetin en önemli maksatlarından biri olan nüfus meselesine de sık sık değinerek, doğumu arttırıp ölümü azaltmanın millî bir gaye ve dilek olduğunu ifade ediyordu.¹²⁸ Doğumları arttırmak ve çocuk ölümlerini azaltmayı bir görev edinen Besim Ömer aynı zamanda Osmanlı'da modern çocuk hekimliğinin de kurucusu idi.¹²⁹

4 Haziran 1928'de ilan edilen Türk Vatandaşlık Kanununda çocuğun vatandaşlık hakkı tanımlandı. Buna göre Türk vatandaşlığı doğumla ya da sonradan kazanılabilirdi. Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden hallediliyordu. Türk baba veya annenin Türkiye'de ya da yabancı bir ülkede doğan çocukları Türk vatandaşı şeklinde tanımlanmıştı. Ardından Türkiye'de doğup annesi babası belli olmayan veya bunlardan birisi vatansız olan; Türkiye'de veya

¹²⁴ BCA. 30-18-1-2/2-16-39.

¹²⁵ BCA.30-18-1-2/2-20-18.

¹²⁶ Evrakta oyun adı "Cehttim" şeklinde geçmektedir. BCA. 180-9-0-0/14-78-6.

Fakat Muhsin Ertuğrul'un bu isimde bir tiyatro oyunu bulunmamaktadır. Ertuğrul'un 1926'da August Strindberg'den çevirdiği Cehennem Baba adlı tiyatro kitabı oyununa uyarlanmıştır. Belgede bahsedilen tiyatro oyunu Cehennem'dir. Bkz. Özgün Uçar, "Sadece Film Değil, Kitap da Çevirdi! Ertuğrul Muhsin", *Efemera Dergisi*, 2020, s.4-5.

¹²⁷ Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek*, İstanbul 1320, s. 17-60; Besim Ömer, *Doğururken Doğurduktan Sonra*, İstanbul 1320, s.12-31.

¹²⁸ Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, İstanbul 1932, s.1.

¹²⁹ Nitekim 19. Yüzyılda 3 yaşına kadar olan çocuklarla tıbbi dahiliye ve doğum doktorları idi. Besim Ömer, 1891'den itibaren doğum eğitimi alanında yenidoğan ve prematüre hakkındaki ilk dersleri verdi. Bkz. T. Bilgin, *a.g.e.*, s.70.

yabancı bir ülkede evlilik dışında Türk anneden veya Türk babadan olan çocukların da Türk vatandaşı olması kabul edilmişti. Kanunda Türkiye’de doğan yabancı çocukların durumu da ele alınmıştı. Buna göre, yabancı anne ve babadan Türkiye’de doğmuş olup Türkiye’de yerleşik olarak yaşayanlar reşit olduktan sonraki ilk üç sene içerisinde Türk vatandaşlığını talep ederek İcra Vekilleri Heyeti kararıyla vatandaşlık elde edebilirdi. 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren Türkiye’de doğan yabancıların, Türkiye’de doğan çocuğunun Türk olarak kabul edileceği belirlendi. Bu kişiler reşit olduktan sonra altı ay içinde anne veya babalarının uyruklarını reddedebileceklerdi. Yabancı elçi, elçilik memuru ve ateşeleri ile konsolos ve konsolosluk memurlarının çocukları bu madde hükmünden muaf kabul edileceklerdi.¹³⁰

1929 yılında çocuk ölümlerini kontrol altına almak için Ceza Kanununa bir madde eklendi. Buna göre, ölü doğan çocuklar üzerinde tetkikler yapılacak, çocuğun doğumu takip eden dakikalarda ya da doğum sırasında yaşayıp yaşamadığı, vaktinde doğup doğmadığı, erken doğmuşsa yaşayabilecek bir halde olup olmadığını değerlendirmek üzere ebeler tayin edilecekti.¹³¹ 24 Nisan 1930 Umumi Hıfzıssıhha Kanununda da çocuklarla yönelik birçok madde yer alıyordu. Kanun gereğince ilgili vilayetlerde hastane, süt çocuğu, doğumhane tesis ve idaresi ile ücretsiz doğum için ebe desteğinden belediyeler sorumlu idi. Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki tüm fertlere çiçek aşısı zorunlu kılınmış, yeni doğan her çocuğa ilk dört ay zarfında aşılınmak zarurieti getirilmişti. Bu kapsamda ilk ve orta okullarda çocuklar çiçek aşısı şahadetnamelerini yanında bulundurur, aşı muafiyeti beş yıl sonunda sona erdiğinden çocuklar mutlaka yeniden aşılanırdı.¹³² Herhangi bir hastalık karşısında çocukları tedavi ettirmek mecburiyeti ana-baba ya da çocuğu himaye eden kimseye aitti. Çocuk düşürmeye neden olan levazımın ithali ve satışı yasaktı. Doğum yardımı devletin gerekli müesseselerinde ücretsiz olup, ancak tıbbi zorunluluk halinde doğum sezaryen ameliyatla gerçekleştirilebilirdi. Çocuğu 7 aydan küçük olan kadınlar süt annelik yapamaz, terkedilmiş çocuklar 6 yaşını dolduruncaya dek ilgili belediyeler ya da köy heyetlerince himaye

¹³⁰ Resmî Gazete, Türk Vatandaşlığı Kanunu, 4 Haziran 1928, S. 904, s.329.

¹³¹ A.N. Reçberoğulları, *a.g.m.*, s.345.

¹³² *Akşam*, “Çiçek Aşısı Şahadetnameleri”, 15.07.1935, s.4.

edilmeye mecbur idi. Nüfusu on binden fazla olan yerlerde belediyeler süt çocuğu muayene ve müşavere evi tesis edecekti. Nüfusu 40 binden fazla olan yerlerde ise, süt damlası yine belediyelerce tesis edilirdi. 10 yaş altındaki ana babası sağ ya da öksüz çocukların başka kimseler tarafından hayatî tehlike teşkil edecek muamele görmesi durumunda bu çocuklar belediyeler ve devlet müesseseleri tarafından himaye edilecekti. 12 yaş altı çocukların yanlarında ebeveynleri olsa dahi meyhane ve içkili alanlara girişleri yasak olup, 18 yaş altı çocuklara içki verilmesi ve satılması yasaktı. Her şehir ve kasabalarda belediyeler çocukların temiz hava almasına yönelik bahçe ya da spor alanları meydana getirmekte zorunlu idi.¹³³

1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından benimsenen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1931'de Atatürk tarafından imzalandı. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti çocuk hakları meselesini evrensel ölçütler seviyesinde değerlendirmeyi kabul etti.¹³⁴ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yapılan düzenlemeler arasında en önemlilerinden biri de kuşkusuz ki Soyadı Kanunu idi. 21 Haziran 1934 tarihli kanun ile Her Türk kendi öz adından başka bir soyadı taşımakla zorunlu kılınmıştı. Bu çerçevede her çocuk babasının soyadını taşımakla mükellef tutulmuştu. Kanunun 8. maddesi gereği annesi babası belli olmayan çocuklara ana kütüğünün bulunduğu yerdeki en üst mülkiye memuru soyadı verecekti.¹³⁵

1935 yılında Adliye Bakanlığı, çocuk mahkemeleri ve çocuk cürümleri hakkında bir çalışma başlattı. Çocuk mahkemeleri ve çocuk hapisaneleri hakkında Amerikan kanunları tercüme ettirilirken memleketimizin içtimaî bünyesine uygun tarzda çocuk kanunları yaptırmak hususunda girişimler başlatıldı.¹³⁶ Çocukların gelişim ve ahlâkını ihlâl edecek herhangi bir işte çalıştırılmamalarına yönelik birçok hüküm İş Kanununa eklenerek çocukların çalışma şartları düzenlendi. 1936 tarihli İş Kanununa göre; 16 yaşını doldurmamış çocukların herhangi bir işte 8 saatten fazla çalıştırılması yasaktı. Bunlardan ilkokula

¹³³ Resmî Gazete, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 24.02.1930, s.1064, 1073,1075, 1080-1081.

¹³⁴ R. Dirican, *a.g.m.*, s. 44-45.

¹³⁵ Resmî Gazete, Soyadı Kanunu, 2 Temmuz 1934, S. 2741, s.4075.

¹³⁶ *Akşam*, "Çocuk Mahkemeleri", 20.02.1935, s.1.

devam edenlerin iş saatleri okul hayatına engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlenecek ve ders saatleri de günlük 8 saat müddetin içinde sayılacaktı. Maden ocağı, kanalizasyon, tünel inşaatı, kablo döşenmesi, yeraltı veya sualtındaki işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocukların, yaşı fark etmeksizin kız çocuk ya da kadınların çalıştırılması yasaktı. Sanayide 18 yaşını doldurmamış erkek ve kız çocukları ile kadınların gece çalıştırılması da yasaktı. Gece çalıştırma yasağı ancak mücbir nedenlerle istisnaya tabi tutulur ve bu süreç başlama-bitiş saatleri de dahil olmak üzere 24 saat içinde ilgili makama bildirilirdi. Her işveren, işyerinde çalıştırdığı işçilerden 12-16 yaş aralığındaki çocukların, 16-18 yaş arası çocukların, 18 yaşını doldurmuş çocuk, kadın ve erkek işçilerin isim-soy isim, işe başlama ve bitiş saatleri, dinlenme zamanları, gereken kadınlar için emzirme saatlerini, gebe kadın işçileri kaydetmek ve istenilmesi halinde hükümete ibraz etmek zorundaydı.¹³⁷

Cumhuriyet ilan edildikten sonra çıkarılan birçok kanunda dolaylı yoldan çocuklar ve gençlere yönelik pek çok hüküm bulunuyordu. 1924 Köy Kanunu, 1928 Türkiye’de Gençlik Teşkilatının Türk Vatandaşlarına Hasrı Hakkında Kanun, 1929 Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun, 1930 Belediyeler Kanunu, 1934 Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 1936 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Koruma Kanunu gibi yasalar bu çerçevede zikredilebilecek, içerisinde çocuk hak ve ihtiyaçlarına yönelik çeşitli düzenlemelerin yer aldığı diğer kanunlardı.¹³⁸

Sonuç

Atatürk döneminde çocuk meselesi, Cumhuriyetin yüklediği sosyal devlet misyonunun bir gereği değerlendirildi. Erken Cumhuriyet Döneminde çocuk haklarına yönelik hazırlanan politikalar başlangıçta siyasi kaygılardan bağımsız bir şekilde gelişti. Uzun süren savaşlar sonucunda oluşan himaye, beslenme, bakım gibi temel problemlere Osmanlı Devleti’nden devralınan mirasla cevap vermek mümkün değildi. Daha yoğun ve yenilikçi yaklaşımlarla geliştirilen Cumhuriyet dönemi çocuk politikaları aynı zamanda bir Cumhuriyet vatandaş profili oluşumunu destekleyecekti.

¹³⁷ Resmî Gazete, İş Kanunu, 15 Haziran 1936, s.6627.

¹³⁸ M. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 29.

Çocukların himayesi, barınma ve beslenme hakkı, çocuk yoksulluğunun engellenmesi, çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi, tüm çocukların eşit şartlarda eğitim, sağlık, sosyal haklardan faydalanması şeklindeki hedeflerle yola çıkılan yeni süreçte birçok düzenleme ve girişim meydana geldi. Tüm medeni uygarlıklarda olduğu gibi toplumun en küçük yapı taşı olarak kabul edilen çocuğun aile ve diğer bireylerle ilişkilerini düzenlemek vatana hizmetle eşdeğer, millî bir vazife olarak addedildi. Bilhassa ailesini savaşlarda kaybeden kimsesiz, yetim çocuklara hizmet etmek, onları korumak ve kollamak yani emanete sahip çıkmak, manevi bir mesuliyetti.

Çocukları sağlıklı, meslek sahibi, üretken hale getirebilmek için gerçekleştirilen girişimler bir yana çocukların ruhen gelişimlerine de önem verilerek manevi değerlerine sahip çıkabilen, iyi ahlâklı bir neslin yetişmesine dikkat edildi. Bu noktada dönem basını, çeşitli cemiyetlerin faaliyetleriyle yayınlanan eserler, dergi ve mecmualarda ebeveynlerin bilinçlendirilmesine yönelik yazılar ele alındı. Benzer şekilde çocuk yayınlarının içeriğinde de çocukların beslenme şekli, öz bakımları, uyku saatleri, oyun çeşitleri tarzında detaylı yazılara yer verildi. Eğitici ve öğretici yayınlar desteklediği gibi muhtevası çocuk tabiatına uygun düşmeyen yayınlara karşı denetimler sürdürüldü. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne nakleden birçok kurumdan destek alındı. Zamanla bu kurumların programları genişletildi, misyon ve vizyonları değiştirildi. Böylelikle çok daha fazla sayıda çocuğa yardım eli uzatıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında kısıtlı imkanlarla yürütülen bu faaliyetler, refah seviyesinin ve toplumsal duyarlılığın artmasına paralel bir şekilde genişledi.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA. 180-9-0-0/51-260-23

BCA. 180-9-0-0/52-264-1.

BCA. 180-9-0-0/113-548-38.

BCA. 180-9-0-0/49-253-141.

BCA. 51-0-0-0/133-112-19.

BCA. 51-0-0-0/3-17-21.
BCA. 30-18-1-1/20-52-6.
BCA. 30-18-1-2/46-42-1.
BCA. 30-18-1-2/55-48-9.
BCA. 30-18-1-2/22-53-17.
BCA. 180-9-0-0/76.375-3.
BCA. 30-10-0-0/178-233-22.
BCA. 30-10-0-0/117-817-8.
BCA. 18-9-0-0/2-12-4.
BCA. 18-9-0-0/2-12-5.
BCA. 18-9-0-0/2-11-7.
BCA. 18-9-0-0/113-548-27.
BCA. 18-9-0-0/2-11-8.
BCA. 18-9-0-0/142-680-23/25.
BCA. 18-9-0-0/155-744-128.
BCA. 180-9-0-0/2-11-5.
BCA. 180-9-0-0/134-653-59.
BCA. 180-9-0-0/105-517-3.
BCA. 180-9-0-0/105-517-12.
BCA. 180-9-0-0/ 155-744-61.
BCA. 180-9-0-0/245-1224-28.
BCA. 180-9-0-0/19-96-13.
BCA. 180-9-0-0/ 46-235-10.
BCA. 180-9-0-0/46-235-14.
BCA. 30-18-1-1/24-28-20.
BCA. 30-18-1-2/2-16-39.
BCA. 30-18-1-2/2-20-18.
BCA. 180-9-0-0/14-78-6.

Basın Kaynakları*

Açıksöz
Akşam
Askerî Tıp Mecmuası
Cumhuriyet
Doğu Gazetesi
Vakit
Ulus
Resmî Gazete

---

* Gazetelerin kullanılan sayıları dipnotlarda gösterilmiştir.

Kitap ve Makaleler

Ağırbaş, İsmail; Akbulut, Yasemin; Önder, Ömer Rıfki, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48 (2011), s.733-748.

Annelere ve Çocuklara Salname, Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi, 1927.

Arı, Abdüsselam, “Yetim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43.

Arı, Kemal, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, *ATAM Yayınları*, 8/23 (1992), s.409-420.

Atamtürk, Elvan, Turgay Çavuşoğlu, Mehmet Zafer Danış, “Cumhuriyet Tarihinde Sosyal Hizmetin İlk Örüntüleri: Bir Toplum Kalkınması Modeli Olarak Millet Mektepleri”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2023), s.2202-2218.

Aydın, Erdem, “Atatürk’ün Sağlık Kavram ve Anlayışı”, *Ankara Tıp Mecmuası*, 48 (1995), s.43-54.

Ayhan, Halis; Maviş, Hakkı, “Darüşşafaka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9.

Bayraktutan, Fezade, “Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37 (2020), s.119-150.

Bilgin, Taner, *Hilal-i Ahmer Ebe ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa*, İstanbul 2023.

Çanlı, Mehmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukuki Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9/3 (2020), s.1301-1321.

Çapa, Mesut, “Kızılay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25.

Dirican, Rabia, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2/2 (2018), s.51-62.

Ertan, Temuçin F., “Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi”, *Erdem Dergisi*, 11/33 (1999), s.743-757.

Friedlander, Walter A., *Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç*, Çev. Resan Taşçıoğlu, Ankara, 1966.

Gürkan, Hasan, “Cumhuriyet Gazetesinde Çocuk ve Çocukluk Meselesi (1928-1939)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 104 (2021), s.173-220.

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 1337.

Karabekir, Kazım, *Çocuk Davamız*, İstanbul 2020.

Karabulut, Umut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, *ÇTTAD VI/15* (2007), s.151-160.

Karal Akgün, Seçil, “Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 30 (2012), s.111-136.

Keçeci Kurt, Songül, “Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12/2 (2012), s.159-174.

Keser, Derya, "Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme", *AUSBD*, 3/5 (2020), s.15-37.

Kılınç, Mustafa, "Darüleytamlarda Yürütülen Meslekî ve Teknik Eğitim Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 64 (2019), s.211-228.

Koç, Emel, "Atatürk, Cumhuriyet ve Çocuk Ruhu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (2010), s.71-82.

Köstüklü, Nuri, *Kazım Karabekir ve Eğitim*, Konya 2001.

Montessoria, Maria, *Çocuklar Evi*, Çev. Mustafa Rahmi Balaban, İstanbul, 1339-1342.

Nuhoğlu, Hidayet Y., "Darülaceze", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8.

Nuhoğlu, Hidayet Y., "Darüleytam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8.

Onur, Bekir, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, Ankara, 2015.

Ömer, Besim, *Çocuk Büyütmek*, İstanbul 1320.

Ömer, Besim, *Doğum Tarihi*, İstanbul 1932.

Ömer, Besim, *Doğururken Doğurduktan Sonra*, İstanbul 1320.

Ömer, Besim, *Etfale Muavenet Beynelmille İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Konferansı*, İstanbul 1340.

Ömer, Besim, *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefayat*, İstanbul, 1339.

Özcan, Tahsin, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin İdaresi ve Eytam Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), s.103-121.

Özkan, Salih, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytami", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006), s.211-229.

Öztürk, Cemil, "İslahhane", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.19.

Öztürk, Cemil, "Osmanlıda Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darülhayr-ı Âli", *Milli Eğitim*, 143 (1999), s.76-84.

Reçberoğulları, Ayşe Nur, "Çocuk Sağlığının Atatürk Dönemi Siyasetindeki ve Meclis Gündemindeki Yeri", *International Journal of Social Inquiry*, 13 (2020), s.329-356.

Reçberoğulları, Ayşe Nur, *Atatürk Dönemi Çocuk Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2021.

Sarıkaya, Makbule, "Bir Çocuk Kasabası Sarıkamış", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23 (2004), s.237-243.

Sarıkaya, Makbule, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Ankara, 2011.

Sönmez, Cemil, *Atatürk'te Çocuk Sevgisi*, İstanbul 1997.

Şahin, Havanur, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Darüleytam Umum Müdüriyeti 1914-1927, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2021.

Şahin, Hülya, "Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Atatürk Döneminde Çocuklara Yönelik Yapılan Çalışmalar", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 366 (2000), s.231-247.

Şimşek, Muttalip, "Balkan Savaşları Sırasında Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'nin İstanbul ve Edirne'de Yürüttüğü Sağlık Çalışmaları", *Belleten*, 84/302 (2021), s.155-191.

Tepekaya, Muzaffer; Kaplan, Leyla, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2003), s.147-202.

Tiryakioğlu, Bilgin, *Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku*, Ankara, 1991.

Torun Çelik, Esmâ, "Millî Mücadelede Cephe Savaşanlara Güven Verme Çabaları: Şehir Çocukları İçin Çiçek Bayramı", *9. Uluslararası Atatürk Kongresi*, Amasya, 2019, s.647-686.

Türkoğlu, Adil; Uça, Sanem, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihî Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2/2 (2011), s.48-62.

Tüylü Turan, Esin, "Mustafa Kemal Paşa ve Harf İnkılabı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (2018), s.380-397.

Uçar, Özgün, "Sadece Film Değil, Kitap da Çevirdi! Ertuğrul Muhsin", *Efemera Dergisi*, 2020, s.3-5.

Uslu, Dilara, *Hilal-i Ahmer'in Kurucusu Hezarfen Bir Alim Dr. Abdullah Bey*, İstanbul 2023.

Uyanık, Ercan, "Bir Osmanlı Sosyal Kalkınma Projesi Olarak İslahhaneler", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13/4 (2004), s. 59-83.

Ünver, Süheyl, "Hilal-i Ahmer'in Kuruluş, İnkişafı ve Hizmetleri Tarihi Üzerine", *Tıp Tarihi Yıllığı II*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s.74.

Yılmaz, Durmuş, Nadire Emel Akhan, "İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri: Konya Halkevi Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, 29 (2011), s.59-95.

Yücel, M. Serhan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Yatı Mektepleri", *History Studies*, 15 (2023), s. 293-313.

Yüksel Oktay, Elif, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7 (2014), s.31-53.

Extended Abstract

Before the proclamation of the Republic, the losses suffered on the fronts because of the wars that occurred in the recent period affected thousands of children, and the number of children waiting for protection had reached a significant amount. Although Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, and Fevzi Çakmak, prominent national leaders of the period who led the National Struggle, addressed the issue of children and supported the establishment of institutions such as guardianship homes and education centers, it was not possible to create permanent solutions within the current conjuncture. Tried to be carried out with impossibilities during the National Struggle period, this issue needed to be considered in detail after the proclamation of the Republic. By providing the basic needs of children, both the continuity of the state would be ensured and the republican ideology, aimed in social, political, and cultural terms, would be realized.

The issue of protection being the first place, the most crucial problems of children waiting to be solved were health, education, nutrition and care, housing, labor, and property rights. Some of these issues were discussed shortly after the opening of the Turkish Grand National Assembly in 1920, and preliminary actions were carried out. In the Republican period, more comprehensive works were carried out, and solution policies were developed with the laws enacted. In the beginning, health policies were given importance to control child mortality in order to maintain and increase the existing population. At this point, raising parental awareness, providing material and moral support to malnourished children, bringing necessary health services to villages and other districts far from the center, and combating epidemics were considered. As for the housing problem, new policies were developed through the societies to protect children transferred from the Ottoman Empire. With organized balls and appeals to the public through the press, providing financial support to these societies, orphans were taken under protection. In this process, state leaders such as Mustafa Kemal Atatürk and Kazım Karabekir adopted many children, and they took them under their protection, setting an example in the eyes of the public. Since it was aimed that all children of the country, including orphans and children in need, should receive a good level of education, a multifaceted system such as foreign language education, vocational training, and public education was tried to be established from the very beginning. In addition to academic education, children's camps were built in the summer months to support their physical and mental development. Education, health, nutrition, discipline, upbringing, and social development were the general subjects emphasized in these camps. Another issue supported during the Atatürk period was the property rights of children. During the Ottoman period, the practice of Eytam funds, established to protect the

assets of children whose parents had died, was continued, and their properties were taken under the protection of the state until they came of age. During this period, the working conditions of young children were also put on the agenda, and children were banned from working in heavy or inappropriate occupations that would hinder their physical and moral development. In addition, many measures were taken to ban begging, which was common among children, and the contents of all publications, such as books and magazines, were subject to control to support their moral development.

In the first years of the Republic, to meet all the needs and deficiencies mentioned above, congresses and meetings were attended to a great extent by following the international developments. In addition, various rights and freedoms of children were secured with several legal regulations. Since the country's economy was in a great depression during the foundation years, the steps taken were expanded in the following years in parallel with the country's prosperity level. In the end, with all the regulations made within the framework of children's rights, children's basic needs, and children's law in the early republican period, the development of a happy, healthy, and well-educated generation that felt safe and secure was supported.

EKLER

Ek 1. Annelere ve Çocuklara Salname, s. 27.

-۲۷-

اوغلان داییه، قیز خاله به چکیر.

بیلکه اییلمه هک تفریات
بسی ورمدن وسائر خسته لقلردن قورویکیز

چوچوغی آغزندن اوچمه یکنز

یرلره توکومه یکنز

اصلا

یرلردن توز قالدیرما یکنز

اصلا

کیرلی سوت ایچیرمه یکنز

کنجکلک لندی دینچلکده در.

Ek 2. Akşam, "Çocuk Kütüphanesinde Gördüklerim", 13.02.1937, s.8.

Ek 3. Ulus, "Miniminilerin Şefkat Kaynağı Çocuk Esirgeme Kurumu", 23.04.1937, s.7.

Ek 4. Annelere ve Çocuklara Salname, s. 118.

۱۱۸- یاریڭک بویوک آدی بوکونک چوجوغیدر.

هوادار و ضیادار مکتبلرده چوجوقلر کسب صحت
وقوت ایدهرلر .

کنجلیک لئی دیجلیکدهدر .